

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

ЗА СВОБОДУ

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ДІАЛОГ ТА СПРОБИ ПОРОЗУМІННЯ

політичних емігрантів, що жили в Західній Волині і враз опинилися на території СРСР, стали катастрофою.

Так, теоретичною та ідеологічною основою спроб налагодження українсько-польських відносин у Волинському воєводстві були Варшавська угода 1920 р. та концепція прометеїзму. Політичну інституалізацію проурядових українських груп активізували парламентські вибори у Польщі. Федералістська програма, пов'язана з принципами взаємної толерантності й співжиття різних національностей, сприяла активізації проурядово налаштованої групи наддніпрянської еміграції. Одержуючи підтримку від польської влади, особливо в умовах «волинської програми» Генрика Юзевського, вони змогли впливати на різні сторони громадсько-політичного життя. Спроби українсько-польського діалогу в міжвоєнний період не увінчалися успіхом з різних причин, але їхнє дослідження є важливим, позаяк закладає розуміння та підвалини сьогоднішньої співпраці між двома народами.

СИТУАТИВНІ СОЮЗНИКИ: ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНЬСЬКА СПІВПРАЦЯ З ОСВІТНІХ ПИТАНЬ У СЕЙМІ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

У сеймі міжвоєнної Польщі освітні питання посідали важливе місце в діяльності як польських депутатів, так і послів від національних і релігійних меншин. Парламентарі від непольського населення намагалися забезпечити молодому поколінню широкий доступ до рідної мови та культури, якого вони не могли отримати в чинних державних школах. Політики висловлювалися за створення незалежної від польської влади, однак субсидійованої державою мережі непольськомовних навчальних закладів. Шкільне самоврядування, якого домагалися всі послы від меншин, мало забезпечити організаційну, програмну та кадрову незалежність освіти непольського населення²⁹⁹.

Парламентарі застосовували всі доступні правові інструменти для діяльності у сеймі: промови, виступи на засіданнях комісій, внесення законопроектів, подань та інтерпеляцій. Інтерпеляції використовували всі клуби, з одного боку, як форму парламентського контролю за державним апаратом, а з іншого – як засіб привернути увагу громадськості до актуальних проблем. Проте в сеймі першої каденції внесенню інтерпеляцій суттєво перешкоджало те, що відповідно до регламенту сейму, ухваленого 16 лютого 1923 р., інтерпеляцію мали підписати не менш як 15 послів, так само як і звичайне депутатське подання. Для внесення термінового подання потрібно було заручитися підтримкою 45 послів. Делегувати представників до комісій, виступати на пленумах сейму в межах часу, відведеного для виступів клубів, вносити подання, мали право лише ті клуби, до яких входило не менше 11 осіб. Натомість менші клуби та позафракційні парламентарі для того, щоб брати участь у роботі комісій, мали приєднатися до одного з клубів, який налічував понад 11 осіб³⁰⁰. На діяльність по-

²⁹⁹Fałowski J. Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej. Częstochowa: Wyd-wo WSP, 2000. S. 166.

³⁰⁰Regulamin obrad Sejmu uchwalony dnia 16 lutego 1923 r. wraz ze skorowidzem rzeczowym do regulaminu i Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1925. S. 16–17, 38.

слів третьої каденції сейму вплинули внесені 16 грудня 1930 р. і 23 жовтня 1931 р. зміни до регламенту засідань сейму, схвалені голосами депутатів від Безпартійного блоку співпраці з урядом (ББВР) (Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem), оскільки парламентарі від Польської соціалістичної партії (ППС) (Polska Partia Socjalistyczna) і Народно-національного союзу (ЗЛН) (Związek Ludowo-Narodowy) деякі з цих змін визнали неконституційними. Насамперед відзначимо такі зміни: подання та інтерпеляції можна було вносити за підписами 30 послів; термінове подання мали підтримати 75 депутатів; час виступів було скорочено до 15 хв, що обмежило малим клубам можливість висловлюватися на пленарних засіданнях сейму; своїх представників у комісіях могли мати лише ті клуби, до яких належало не менше 11 членів. Парламентарі, які не увійшли до комісії, могли бути запрошені на їхнє засідання з правом дорадчого голосу і правом вносити подання. До того ж уряд домагався скорочення сесійних засідань, мінімізуючи у такий спосіб роль парламенту³⁰¹. Відповідно до змін, внесених до регламенту сейму 5 жовтня 1935 р. та 29 листопада 1938 р., депутатське подання та законопроект можна було вносити за підтримки не менш як 15 послів, членів комісії обирали на засіданні сейму, також на засіданні депутати приймали рішення про терміновість подання, заслухавши посла, що вніс це подання, і того, хто виступав проти³⁰².

З огляду на обмеження, запроваджені регламентами сейму міжвоєнної Польщі, послі від непольського населення змушені були шукати союзників як між собою, так і серед польських парламентарів. Саме польська лівиця в сеймі, яка висловлювалася за гарантування національним і релігійним меншинам широких громадянських прав і свобод, зокрема права на здобуття освіти рідною мовою, найчастіше виступала ситуативним союзником послів від непольського населення. Депутати від ППС підтримували надання територіальної автономії національним меншинам, які проживали на сході Польської держави; зрівняння у правах громадян усіх віровизнань і національностей; виконання статей Конституції щодо культурних, мовних та освітніх прав населення; заснування українського університету у Львові тощо³⁰³. Освітні вимоги непольського населення підтримували також послі від Польської народної партії «Визволене» (ПСЛ «Визволене») (Polskie Stronnictwo Ludowe «Wyzwolenie»), які визнавали право меншин навчатися рідною мовою та в дусі власних культурних традицій. Водночас партійці, хоча й закликали урядовців до відкриття більшої кількості шкіл для дітей непольської національності, все ж підтримували ідею спільного навчання з польською молоддю, що мало сприяти

³⁰¹ Regulamin obrad Sejmu uchwalony dnia 16 grudnia 1930 r. wraz ze zmianami, uchwalonymi w dn. 23 października 1931 r. oraz Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1931. S. 17–18, 22, 42; Nowy regulamin uchwalony przez komisję. *Nowy Dziennik*. 1930. 14 grudnia; Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. Warszawa: Wyd-wo Sejmowe, 2004. S. 320–321, 324.

³⁰² Regulamin Sejmu z dnia 5 października 1935 r. z poprawkami uchwalonymi przez Sejm w dniu 29 listopada 1938 r. Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. Warszawa, 1939. S. 13–14, 39.

³⁰³ Archiwum Akt Nowych (AAN). Zesp. 1690. Mikrof. 2167/1. Sygn. 114/I t. 6. K. 2–2a; Program PPS (z roku 1920). *Charakterystyki i programy stronnictw politycznych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Z uwzględnieniem stronnictw żydowskich, ukraińskich, niemieckich, litewskich, białoruskich i rosyjskich na ziemiach polskich. Przewodnik praktyczny dla obywatela / ułoż. J. Belcikowski*. Warszawa: Księgarnia Gustawa Szylinga, 1923. S. 33.

їхньому взаємозближенню³⁰⁴. ПСЛ «Визволене», на відміну від ППС, вважало навчання релігії в школах одним із найважливіших чинників виховання³⁰⁵.

Однак не всі польські політичні сили виявляли готовність до співпраці з послами від непольського населення та підтримували їхні освітні, мовні та інші вимоги. Польські партії, які представляли праве крило сейму, зокрема ЗЛН, намагалися реалізувати концепцію національного виховання, вважаючи, що саме пронизана «польським духом» початкова школа та вчителі-поляки мали виховувати майбутніх громадян у пошані до Польської держави, формувати в них польську національну свідомість³⁰⁶. Партії центру, зокрема Польська народна партія «Пяст» (ПСЛ «Пяст») (Polskie Stronnictwo Ludowe «Piast») та християнські демократи, хоч і декларували необхідність дотримання рівноправності з політичного та культурного поглядів, однак час від часу в їхній партійній пресі з'являлися антисемітські гасла³⁰⁷. Попри те, що у своїх політичних зверненнях до українців члени ПСЛ «Пяст» наголошували на вільному розвитку української нації, потребі забезпечення українській мові рівних прав в адміністративних установах, Церкві та шкільництві³⁰⁸, на практиці вони схилилися до запропонованого ендеками шляху розв'язання освітніх проблем³⁰⁹. Такі погляди також висловлювали члени Польської партії християнської демократії (Polskie Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji), які підтримували ідею державної асиміляції слов'янського непольського населення, формування в українців подвійної ідентичності. Депутати від цих партій вважали, що в південно-східних воєводствах мала існувати розгалужена мережа польськомовного шкільництва та польських культурно-освітніх установ, які б сприяли формуванню в населення польської національної свідомості, що було б запорукою зміцнення польськості на

³⁰⁴Sprawy oświatowe. *Wyzwolenie*. 1927. 19 czerwca. S. 5; Pietrusiewicz M. Polityka oświatowa stronnictw ludowych w Polsce w latach 1918–1932. Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1981. S. 115; Wynot E. The Polish Movement and the Jews, 1918–1939. *The Jews of Poland between Two World Wars* / ed. by Y. Gutman, E. Mendelsohn, J. Reinharz, Ch. Shmeruk. Hanover; London: University Press of New England. 1989. P. 44.

³⁰⁵Jachymek J. Myśl polityczna Polskiego Stronnictwa Ludowego «Wyzwolenie» 1918–1931. Lublin: Wyd-wo UMCS, 1982. S. 19; Szabliska-Żak J. Szkolnictwo i oświata w pracach Sejmu Ustawodawczego II Rzeczypospolitej. Warszawa: Wyd-wo Sejmowe, 1997. S. 36–37; Pietrusiewicz M. Polityka oświatowa stronnictw ludowych w Polsce... S. 104.

³⁰⁶Program Związku Ludowo-Narodowego. *Charakterystyki i programy stronnictw politycznych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Z uwzględnieniem stronnictw żydowskich, ukraińskich, niemieckich, litewskich, białoruskich i rosyjskich na ziemiach polskich. Przewodnik praktyczny dla obywatela* / ułoż. J. Bełcikowski. Warszawa: Księgarnia Gustawa Szylinga, 1923. S. 26–27; Kilian S. Myśl edukacyjna Narodowej Demokracji w latach 1918–1939. Kraków: Wyd-wo Naukowe WSP, 1997. S. 50.

³⁰⁷Pietrusiewicz M. Polityka oświatowa stronnictw ludowych w Polsce... S. 117; Wynot E. The Polish Movement and the Jews, 1918–1939... P. 42.

³⁰⁸AAN. Zesp. 9. Sygn. 870. K. 1.

³⁰⁹Геник М. Українське питання в політичних концепціях польських правоцентристських партій (1918–1920). *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 1997. № 1. С. 38.

окреслених теренах³¹⁰. Моральну опіку над усім виховним процесом здійснювала б Римо-Католицька Церква (РКЦ)³¹¹.

Політичною силою, яка мала значний вплив на політичне, економічне та освітнє життя міжвоєнної Польщі, був так званий табір санації, який перебував при владі від 1926 р. до 1939 р. Характерно, що дослідники вживають термін «табір», а не партія Юзефа Пілсудського (Józef Piłsudski), навіть попри статутну діяльність, зокрема ББВР, який функціонував у 1928–1935 рр.³¹². Заснований пілсудчиками 21 лютого 1937 р. Табір національної єдності (ОЗН) (Obóz Zjednoczenia Narodowego) також офіційно не був політичною партією. На це, зокрема, вплинуло багато причин ідейно-політичного характеру. Пілсудчики відводили виняткову роль у державі полякам та РКЦ, натомість представникам національних меншин хоч і гарантували рівні права та можливості вільного розвитку, однак лише за умови їхньої повної лояльності до влади. Наприкінці 30-х років від ендеків пілсудчики перейняли гасло оборони польських національних інтересів на східних теренах і наголошували на потребі національної солідарності³¹³. Зауважмо, що під впливом ідеології ОЗН поглиблювалася тенденція до поєднання громадянського, релігійного, національного та державницького виховання³¹⁴. Партійці виступали проти поширення в шкільництві меншин антидержавної агітації та акцій саботажу³¹⁵. За час свого перебування при владі пілсудчикам так і не вдалося розв'язати освітні проблеми непольського населення.

Сейм першої каденції (1922–1927)

У сеймі першої каденції інтереси польського населення представляли партії, які належали до трьох таборів, що сформувалися в польській партійно-політичній системі: праві сили отримали 125 мандатів, тобто 28 % від загальної кількості; партії центру – 132 (30 %); ліве крило – 98 (22 %)³¹⁶. Мандати серед представників від непольського населення розподілилися так: євреї мали 35 мандатів до сейму і 12 до сенату, українці – 25 і 6 відповідно, німці – 17 і 5, білоруси – 10 і 3. Інтереси українців у сеймі представляло 20 послів (4,6 %) від Волині, Холмщини,

³¹⁰ Державний архів Івано-Франківської області (далі – Держархів Івано-Франківської обл.). Ф. 226. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 34; Statut i program Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji uchwalone na Kongresie Stronnictwa dnia 11 października 1931 r. w Katowicach. Katowice: Nakładem Zarządu Głównego Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji, 1931. S. 17–18, 35–36; Krzywobłocka B. Chadecja. 1918–1937. Warszawa: Książka i Wiedza, 1974. S. 83, 109–110.

³¹¹ Radomski G. Narodowa-Demokracja wobec problematyki mniejszości narodowych w Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1918–1926. Toruń: Wydaw. Adam Marszałek, cop., 2000. S. 140–142.

³¹² AAN. Zesp. 62. Sygn. 1. K. 2.

³¹³ Iwanicki M. O ideowo-wychowawczym oddziaływaniu sanacji na młodzież szkolną i akademicką. Siedlce: WSRP, 1986. S. 14–15; Paruch W. Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939. Lublin: Wyd-wo UMCS, 2005. S. 397–400, 427–435.

³¹⁴ Wojtas A. Proces syntezy koncepcji wychowania państwowego i narodowego w dwudziestolecie międzywojennym. *Wychowanie a polityka. Między wychowaniem narodowym a państwowym* / pod red. W. Wojdyły. Toruń: Wyd-wo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1999. S. 107.

³¹⁵ AAN. Zesp. 98. Mikrof. 2314/9. Sygn. 71/I-81. K. 23; Iwanicki M. O ideowo-wychowawczym oddziaływaniu sanacji... S. 35–37, 67.

³¹⁶ Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939). *Український історичний журнал*. 1993. № 1. С. 73.

Підляшшя й Полісся, обраних за списками Блоку національних меншин (БНМ), та 5 депутатів (1,1 %) від Галичини. Зауважмо, що українські політики по-різному сприйняли рішення польської влади провести вибори до сейму 5 листопада 1922 р. та 12 листопада до сенату Польщі на окупованих українських теренах. Українські політичні сили Волині, Холмщини, Підляшшя й Полісся активно взяли участь у виборах, оскільки право Польської держави на ці землі було закріплене Варшавським договором 1920 р. та Ризьким мирним договором 1921 р.³¹⁷ У серпні 1922 р. вони увійшли до складу БНМ, об'єднавшись із євреями, білорусами, німцями й росіянами³¹⁸. Завдяки активній виборчій агітації послам від БНМ вдалося здобути значну перемогу – 89 мандатів (20 % від загальної кількості)³¹⁹. У Галичині, де з погляду міжнародного права вибори були незаконними, оскільки за рішенням Найвищої ради Паризької мирної конференції Польщу вважали тимчасовим окупантом цих земель, участь у виборчому процесі взяли тільки лояльні до польської влади українські партії, які отримали збірну назву «хлібороби»³²⁰. Решта українських політичних сил бойкотували вибори. Серед місцевого населення участь у голосуванні до сейму взяли 38,2 % виборців краю, а до сенату – 35,3 %³²¹.

Обрані від Галичини українські послы об'єдналися в Український селянський клуб Східної Малополющі «Хлібороби», який очолив священник Микола Ільків. Українські депутати та сенатори Волині, Холмщини, Підляшшя й Полісся сформували Український сеймовий клуб, який очолив прибічник співпраці з урядом Антон Васиньчук (з 22 березня 1923 р. опозиційно налаштований до уряду Самійло Підгірський³²²), та Український сенатський клуб (очолив Олександр Карпінський)³²³. 22 листопада 1922 р. у Ковелі на конференції українських послів від сеймового та сенатського клубів було створено Українську парламентську репрезентацію

³¹⁷ AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18468. Sygn. 2265. K. 200; Ibid. Mikrof. B. 18479. Sygn. 2276. K. 111–112; Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій... С. 73; Sejm i Senat. *Biuletyn Polityczny*. 1927. Nr 2–3. S. 156.

³¹⁸ Алексієвєць Л. Парламентські вибори 1922 р. та особливості діяльності сейму та сенату першого скликання II Речі Посполитої. *Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль, 2010. Вип. 4. С. 119–134; Mędrzecki W. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Drugiej Rzeczypospolitej*. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1996. Nr 3. S. 221.

³¹⁹ Papierzyńska-Turek M. *Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926*. Kraków: Wyd-wo Literackie, 1979. S. 153.

³²⁰ AAN. Zesp. 463. Sygn. 298. K. 22–23; Feliński M. *Ukraińcy w Izbach Ustawodawczych Polski Odrodzonej*. *Sprawy Narodowościowe*. 1931. Nr 6. S. 567; Зайцев О. Українці у польському парламенті (1922–1927 роки). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2000. Вип. 7: Збірник на пошану професора Юрія Сливки. С. 342.

³²¹ Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій... С. 72–73; Соляр І. *Виборчі кампанії українських партій до парламенту Польщі (1922–1938 рр.): порівняльний аналіз. Парламентаризм в Центрально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції*: зб. наук. праць. Київ: Лира-К, 2015. С. 96.

³²² Центральний державний історичний архів України, м Львів (далі – ЦДАЛ України). Ф. 392. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 22–23; Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій... С. 74.

³²³ Конференція українських послів і сенаторів в Ковлю. *Наше життя*. 1922. 26 листопада; Mędrzecki W. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna*... S. 221–222.

(УПР), однак її згуртованій роботі завадили внутрішні перегрупування³²⁴. Загалом у листопаді 1927 р. українські депутати й сенатори розподілялися так: УПР мала 10 послів і 5 сенаторів, Клуб «Сельробу» – 5 і 1, Український селянський клуб – 2 послі. До Комуністичної посольської фракції входили 4 українські депутати та 4 були позафракційними³²⁵.

Для внесення подань, інтерпеляцій, збору матеріалів УПР створила шість комісій: шкільну (очолив Михайло Черкавський), церковну, рільничо-економічну, самоуправну, політично-адміністративну, пресову. Важливою ділянкою діяльності Українського сеймового клубу була участь у сеймових комісіях: освітній (Сергій Хруцький, Сергій Козицький), адміністративній, морській, охорони праці, відбудови краю, суспільної опіки, петиційній, правничій, торгівлі та промислу, громадських робіт, казначейсько-бюджетній, військовій, закордонних справ тощо. Діяльність у комісіях давала українським послам змогу впливати на їхні висновки та рішення, порушувати українські питання під час обговорення конкретних проблем, що згодом широко коментували в українській і польській пресі³²⁶. За час діяльності сейму першої каденції українські парламентарі внесли 104 інтерпеляції та 50 подань³²⁷. Нерідко ці подання підтримували парламентарі від єврейського та німецького населення, а також представники від польської лівиці в сеймі.

На початку роботи сейму послі від УПР демонстрували лояльне ставлення до лівоцентристського уряду Владислава Сікорського (Władysław Sikorski). Їхні виступи здебільшого мали поміркований характер, вони свідомо оминали проблеми Східної Галичини, щоб не загострювати відносин із владою. Зокрема, 23 січня 1923 р. на 10-му засіданні сейму під час дискусії над exposé прем'єр-міністра В. Сікорського, С. Підгірський виступив з декларацією, яка містила запевнення в готовності українців до співпраці з польським народом. Від влади послі очікували забезпечення українцям належних умов для реалізації їхнього права на самовизначення, тобто повної свободи розвитку в усіх сферах життя³²⁸. Водночас вони сподівалися на відкриття державних початкових і середніх шкіл з українською мовою навчання та ліквідації утраквістичних навчальних закладів на Волині, Поліссі, Підляшші та Холмщині, запровадження української мови у школах на всіх теренах проживання українців, заснування українського університету в Холмі, створення належних умов для розвитку приватного українського шкільництва тощо³²⁹.

³²⁴ Детальніше про перегрупування сил всередині УПР див.: Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій... С. 74; Mędrzecki W. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna... S. 223–224.

³²⁵ Зайцев О. Українці у польському парламенті (1922–1927 роки). С. 354, 356.

³²⁶ Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. S. 154–156.

³²⁷ Ajnenkiel A. Historia sejmu polskiego. II Rzeczpospolita. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. Т. 2, cz. 2. S. 339.

³²⁸ Декларація українського народу на Волині, Холмщині, Підляшші і Поліссі. *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали*: у 3-х т. Київ: Сучасність, 1983. Т. 2 / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. С. 44–45; Дробот І. І. Трансформації української державно-соборницької ідеї (1920–1930-ті роки). Київ: ФАДА, ЛТД, 2002. Т. 2. С. 193–194.

³²⁹ Sejm I kadencji. Sprawozdanie stenograficzne z 10 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej 23 stycznia 1923 r. (Spr. sten. z pos.). Łam. 65, 70; Зайцев О. Українці у польському парламенті... С. 344; Турчак О. В. Вибори 1922 р. до польського сейму і сенату: історико-правові

Свою підтримку освітніх вимог українців польська лівиця продемонструвала під час дискусії над бюджетом на перший квартал 1923 р. на 13-му засіданні 7 лютого 1923 р. Задля покращення становища українського та білоруського шкільництва посол від ПСЛ «Визволене» Станіслав Тугутт (Stanisław Thugutt) у ході обговорення держбюджету вніс поправку, в якій наполягав на врахуванні під час формування бюджету потреб українських і білоруських навчальних закладів. Однак депутат від УПР А. Васиньчук розкритикував цю поправку за те, що вона не врахувала потреб інших меншин, зокрема євреїв і німців³³⁰. Парламентар вніс свою поправку, в якій наполягав на врахуванні освітніх інтересів усіх національних і релігійних меншин. Однак польські депутати підтримали лише поправку С. Тугутта, відкинувши поправку А. Васиньчука³³¹.

Належну увагу парламентарі від УПР, німецькі, єврейські депутати, а також посли від польської лівиці приділяли питанню ухвалення шкільного законодавства для меншин. Перший крок у цьому напрямку було здійснено під час засідання освітньої комісії у квітні 1923 р.: депутати одноголосно схвалили резолюцію, в якій закликали уряд до якнайшвидшого виконання ст. 18 «Закону про створення та утримання загальних шкіл» (передбачено врегулювання цього питання окремим законом), ухваленого 17 лютого 1922 р. У резолюції, окрім іншого, йшлося про необхідність підготовки законопроекту про середнє і професійне шкільництво для непольського населення³³². В основу резолюції покладено розширене освітньою комісією подання А. Васиньчука та послів Українського сеймового клубу від 16 січня 1923 р. про запровадження української мови в початкових і середніх школах Полісся, Підляшшя та Холмщини³³³. Віцеміністр освіти кабінету В. Сікорського зі сеймової трибуни схвально оцінив зміст цієї резолюції та пообіцяв швидко підготувати відповідний законопроект. Однак створений у травні 1923 р. коаліційний уряд на чолі з Вінцентієм Вітосом (Wincenty Witos) не поспішав йти на поступки меншинам, натомість урядовці зніщували законодавче запровадження *numerus clausus* у вищих навчальних закладах, проти чого в освітній комісії виступили посли від непольського населення і польських лівих сил³³⁴.

Депутати від УПР заручилися підтримкою польської лівиці у справі покращення становища українського вчителства, яке зазнавало різних переслідувань та утисків. С. Козицький вніс подання щодо проведення ревізії інспекторатів і шкільних кураторій, передусім на Волині та Поліссі, з метою розслідування випадків звільнення українських учителів і повернення безпідставно звільнених у навчальні

аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29, т. 1. С. 52.

³³⁰ Sejm I kadencji. Spr. sten. z 13 pos. 7 lutego 1923 r. Łam. 42–44.

³³¹ Ibid. Łam. 46; Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 212.

³³² Sejm I kadencji. Spr. sten. z 36 pos. 27 kwietnia 1923 r. Łam. 42; Doroszewski J. Oświata i życie kulturalne społeczności ukraińskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939. Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2000. S. 119.

³³³ Sejm I kadencji. Spr. sten. z 6 pos. 16 stycznia 1923 r. Łam. 26; Sejm I kadencji. Druki. Nr 125.

³³⁴ Przemówienia posłów żydowskich w komisji oświatowej w sprawie «numerus clausus». *Nasz Przegląd*. 1923. 21 czerwca; Fałowski J. Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej. S. 166–169.

заклади, яке знайшло підтримку як в послів від меншин, так і в польської лівиці³³⁵. Посол від ПСЛ «Визволене» Антоні Лангер (Antoni Langer) вніс подання, в якому закликав уряд з'ясувати причини звільнення українських педагогів та оприлюднити отримані результати³³⁶. Ще одне подання депутатів від УПР, яке стосувалося працевлаштування звільнених на Волині та Поліссі українських педагогів, стало предметом розгляду на засіданні освітньої комісії³³⁷. Оскільки його підтримали депутати від меншин, послы від ППС і ПСЛ «Визволене», то на засіданні комісії було ухвалено резолюцію, в якій парламентарі закликали уряд посприяти працевлаштуванню кваліфікованих українських педагогів, а також організувати для них курси з вивчення польської мови, історії, літератури та географії Польщі, щоб згодом вони могли викладати ці предмети³³⁸. Однак уряд так і не виконав основних пунктів резолюції.

Обмеження лівоцентристським урядом В. Сікорського основних прав непольського населення, перешкодження діяльності українських культурно-освітніх товариств зумовило те, що послы від УПР, розчарувавшись у політиці уряду, 26 травня 1923 р. відмовилися його підтримати та офіційно перейшли в опозицію³³⁹. Еволюцію ставлення українських послів від УПР до влади засвідчив виступ С. Підгірського під час дискусії з приводу *exposé* прем'єра В. Вітоса 2 червня 1923 р. на 42-му засіданні сейму. Парламентар звинуватив центральну та місцеву владу в намаганні ліквідувати українське шкільництво на всіх теренах, які ввійшли до складу Польщі, у колонізації та денаціоналізації українців³⁴⁰. Усі наступні виступи українських послів від УПР, зміст їхніх подань та інтерпеляцій щодо дій влади в освітній сфері мали більш критичний характер. Депутати порушували питання, пов'язані з обмеженням прав української мови в освітній сфері на всіх етнічних українських теренах, із заборонаю вживання поняття «український» у шкільництві, зловживаннями поліції у процесі підписування декларацій тощо³⁴¹. Освітню політику влади критикували також українські послы, які належали до Комуністичної посольської фракції. Зокрема, Яків Войтюк під час дискусії над бюджетом 13 червня 1924 р. наголошував на тому, що урядовці цілковито зруйнували українське шкільництво у Холмщині та зменшили кількість українських навчальних закладів на Волині та Поліссі³⁴².

Однак якщо послы від УПР демонстрували лояльне ставлення до влади лише на початку діяльності сейму першої каденції, то депутати від Українського селянського клубу на чолі з М. Ільківим залишалися лояльними до влади до кінця каденції сейму. У своїх виступах М. Ільків зазначав, що Польща є демократичною

³³⁵ Недоля українського шкільництва (3 промови посла Сергія Козицького у Соймовій Освітній Комісії 23 квітня 1923 р. з нагоди внеску Українського Клубу про звільнення учителів) (закінчення). *Діло*. 1923. 8 травня.

³³⁶ Szkolnictwo średnie mniejszości narodowych. *Nasz Przegląd*. 1923. 25 kwietnia.

³³⁷ Sejm I kadencji. *Druki*. Nr 141.

³³⁸ Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. S. 167–168.

³³⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 392 Оп. 1. Спр. 3. Арк. 38–39; Mędrzecki W. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna... S. 222–223.

³⁴⁰ Sejm I kadencji. Spr. sten. z 42 pos. 2 czerwca 1923 r. *Łam*. 69, 71–72; Зайцев О. Українці у польському парламенті... С. 345.

³⁴¹ Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 343. Арк. 57; AAN. Zesp. 8. Sygn. 10988/23. K. 14–15.

³⁴² AAN. Zesp. 1370. Sygn. 255/1. K. 14.

конституційною республікою, яка створює можливості для вільного національного розвитку. Шлях до врегулювання польсько-українських відносин посол убачав у виконанні владою низки вимог українців. Щодо освітньої сфери, то урядовці мали посприяти організації мережі україномовних початкових, середніх і фахових навчальних закладів, відбудові зруйнованих війною шкільних приміщень, відкриттю українського університету у Львові, зрівнянню у правах української мови в органах державної влади тощо. Водночас парламентар виступив проти заміни поняття «українець» поняттям «малоросійський народ» чи «руський»³⁴³. У своїх виступах М. Ільків засуджував позицію Українського сеймового клубу за критику влади, він не висував нових вимог до урядовців в освітній сфері, лише повторював раніше оприлюднені, та повсякчас засвідчував їм свою лояльність³⁴⁴.

Перехід послів від УПР в опозицію до влади не позначився на їхній співпраці з польськими парламентарями від лівого крила сейму. Польська лівниця й надалі підтримувала українських, німецьких, єврейських і білоруських послів у їхньому прагненні напрацювати освітній законопроект для меншин. 27 листопада 1923 р. на 82-му засіданні сейму єврейський посол Ісаак Грюнбаум (Izaak Grünbaum) звернувся до парламентарів з проханням підтримати терміновість подання щодо створення публічного шкільництва для національних і релігійних меншин із непольською мовою викладання і внутрішнього самоврядування³⁴⁵. Після І. Грюнбаума слово взяв посол від ППС Казімеж Чапінський (Kazimierz Czapiński), який підтвердив необхідність врегулювання функціонування шкіл національних меншин, наголосив, що невіршеними залишаються потреби українського шкільництва, але не згадав про білоруське та єврейське. К. Чапінський розкритикував ст. 1 запропонованого І. Грюнбаумом законопроекту, яка передбачала запровадження релігійного шкільництва. Невдоволення у нього також викликав параграф 2 ст. 3, який надавав меншинам право самостійно вибирати навчальні програми зі спеціальних предметів³⁴⁶. Загалом польська лівниця, яка виступала за світський характер навчальних закладів, розкритикувала ті пункти законопроекту, що передбачали створення релігійних шкіл. Сеймова більшість була переконана в тому, що відповідно до резолюції від 27 квітня 1923 р. ініціатива у розробці відповідного законопроекту мала належати саме уряду, тож не підтримала терміновості цього подання, хоча за нього проголосували депутати з Клубу народної єдності, ПСЛ «Визволене» та ППС³⁴⁷.

Значний інтерес у послів і від меншин, і від польських партій викликали законопроекти та подання, пов'язані з діяльністю вищих навчальних закладів. 16 січня 1923 р. представники від клубу ЗЛН Станіслав Гломбінський (Stanisław Głabiński), Ян Корнецький (Jan Kornecki), Владислав Конопчинський (Władysław

³⁴³Sejm I kadencji. Spr. sten. z 10 pos. 23 stycznia 1923 r. Łam. 56–60; Feliński M. *Українці у Izbach Ustawodawczych...* S. 569; Берег І. І. *Ідейно-теоретична спадщина та практична діяльність української лівниці Галичини (кінець XIX – перша третина XX століть): дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. С. 360.*

³⁴⁴Sejm I kadencji. Spr. sten. z 42 pos. 2 czerwca 1923 r. Łam. 76–78.

³⁴⁵Sejm I kadencji. Spr. sten. z 82 pos. 27 listopada 1923 r. Łam. 51–52; Sejm I kadencji. Druki. Nr 800; Rudnicki S. *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. S. 211.

³⁴⁶Sejm I kadencji. Spr. sten. z 82 pos. 27 listopada 1923 r. Łam. 52.

³⁴⁷Ibid. Łam. 55; Rudnicki S. *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. S. 211–212.

Копорczyński) внесли подання про зміну закону про академічні школи³⁴⁸. Воно викликало критику в єврейських парламентарів, оскільки передбачало зменшення кількості єврейських студентів у вищих навчальних закладах. Загалом польська правниця прагнула внести зміни до ст. 85 і 86 Закону від 13 липня 1920 р. «Про академічні школи», відповідно до яких вищі навчальні заклади могли б самостійно регулювати кількість студентів з урахуванням національно-релігійного критерію³⁴⁹. У червні 1923 р. це подання розглянула освітня комісія, на засіданні з його критикою виступили єврейські парламентарі Озіаш Тон (Ozjasz Thon) та Якуб Вигодзький (Jakub Wygodzki), а також К. Чапінський від ППС, Владзімеж Пьотровський (Włodzimierz Piotrowski) від ПСЛ «Визволене», С. Хруцький та С. Козицький від Українського сеймового клубу, Август Утта (August Utta) від Німецького кола. Освітня комісія хоч і схвалила подання більшістю голосів, однак маршалок сейму відклав введення його в дію, оскільки міністр освіти С. Гломбінський видав розпорядження, яким дозволив радам факультетів застосовувати обмеження під час зачислення абітурієнтів на навчання. Посли від меншин слушно побоювалися, що це стане своєрідним запровадженням *numerus clausus* у вищих навчальних закладах³⁵⁰. У 1925 р. уряд Владислава Грабського (Władysław Grabski), зважаючи на тиск англійських і французьких політичних кіл, а також з метою уникнення публічної дискусії на Форумі Ліги Націй офіційно скасував це розпорядження³⁵¹.

Єврейське коло 9 жовтня 1923 р. внесло подання, підписане послами від національних меншин, у якому пропонувало заборонити вищим навчальним закладам застосовувати національно-релігійний критерій під час набору абітурієнтів³⁵². Це подання підтримали депутати від ППС і ПСЛ «Визволене», а 9 жовтня 1923 р. вони внесли окреме подання проти порушення урядом конституційних громадянських прав населення³⁵³. Хоча *numerus clausus* не було офіційно запроваджено через тиск як ззовні, так і зсередини, проблема залишилася невирішеною, і послы неодноразово поверталися до неї в наступні роки³⁵⁴.

Критика освітньої політики уряду В. Вітоса звучала і від послів УПР, і від польської лівиці в сеймі. Проти політизації шкільництва виступив посол від ППС Юліан Смулікоський (Julian Smulikowski), який 12 жовтня 1923 р. на 69-му засіданні

³⁴⁸ Sejm I kadencji. Druki. Nr 94.

³⁴⁹ Fałowski J. Mniejszość żydowska w Parlamencie II Rzeczypospolitej (1922–1939). Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, 2006. S. 53–54.

³⁵⁰ Sprawa «numerus clausus» odłożona. *Nasz Przegląd*. 1923. 9 czerwca; Pogwałcenie Konstytucji. Przemówienia posłów żydowskich w komisji oświatowej w sprawie «numerus clausus». *Nasz Przegląd*. 1923. 21 czerwca; Fałowski J. Mniejszość żydowska w Parlamencie II Rzeczypospolitej... S. 55.

³⁵¹ Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 217; Tomaszewski J. Niepodległa Rzeczpospolita. *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)* / pod red. J. Tomaszewskiego. Warszawa: Wyd-wo Naukowe PWN, 1993. S. 186.

³⁵² AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18478. Sygn. 2275. K. 61–64; Sejm I kadencji. Druki. Nr 770; List Poincaré'go przeciwko «numerus clausus» przedmiotem dyskusji w sejmowej komisji spraw zagranicznych. *Nasz Przegląd*. 1923. 13 października; Fałowski J. Mniejszość żydowska w Parlamencie II Rzeczypospolitej... S. 56.

³⁵³ AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18478. Sygn. 2275. K. 80; Sejm I kadencji. Druki. Nr 767; Fałowski J. Mniejszość żydowska w Parlamencie II Rzeczypospolitej... S. 57.

³⁵⁴ Kooperacja czy separatyzm. *Walka*. 1926. R. 3, zeszyt. 1. Styczeń. S. 22; Sommerstein E. Autonomia bezprawia czy bezprawie autonomii. *Chwila*. 1925. 14 października.

сейму вніс подання про необхідність скликання комісії для з'ясування відносин у шкільництві та оцінки діяльності міністра освіти. Він звинуватив урядовців у підтримці тих візитаторів чи шкільних інспекторів, які симпатизували керівній партії, та в умисному усуненні з посад осіб, які виражали інші політичні погляди. Ю. Смуліковський наголосив, що 9 із 10 працівників шкільної адміністрації, зокрема в Галичині, належать до партії влади. Однак подання підтримало лише 163 послы, проти проголосувало – 179³⁵⁵. Парламентарі від ППС, зокрема Ю. Смуліковський та Зигмунт Пьотровський (Zygmunt Piotrowski), звинуватили уряд у ліквідації шкіл із польською мовою викладання та скороченні учительських посад, що в майбутньому могло призвести до послаблення польськості на різних теренах держави³⁵⁶.

Критику у представників усіх меншин та послів від польських лівих сил викликав освітній законопроект, запропонований міністром освіти Станіславом Грабським (Stanisław Grabski), який стосувався білоруського, литовського та українського шкільництва (його чинність поширювалася на Львівське, Тернопільське, Станіславівське, Поліське, Волинське, Новогрудське, Віленське, Білостоцьке (Гродненський і Волковий повіти) воєводства), натомість оминав єврейське та німецьке. Цей проект закону гарантував перевагу польській мові як державній та визнання часткових мовних прав меншин (білоруської, литовської та української) шляхом запровадження двомовних навчальних закладів. Стаття 2 передбачала, що утративши школи будуть виховувати з учнів польської та інших національностей відданих громадян Польщі у взаємній пошані до національних особливостей³⁵⁷. Відповідно до ст. 4 у початкових державних і приватних навчальних закладах з непольською мовою навчання запроваджувалося вивчення державної мови на такому рівні, щоб учні могли продовжити навчання в польських або двомовних середніх школах³⁵⁸. Навчати непольською мовою в школі дозволяли за умови, що громада меншини становить не менше як 25 % населення і що батьки не менше ніж 40 учнів подали про це відповідні прохання-декларації. Але якщо в школі навчалося 20 учнів-поляків, вона ставала двомовною. Мову навчання мали визначати шкільні плебісцити³⁵⁹. Стаття 7 передбачала запровадження навчання державною мовою історії Польщі та географії, науки про тогочасну Польщу, польської мови та літератури у всіх середніх школах³⁶⁰. На засіданні конституційної комісії 3 липня 1924 р. С. Хруцький назвав цей законопроект провокацією щодо українців. Ігнацій Дашинський (Ignacy Daszyński) від ППС запропонував передати його в освітню комісію для обговорення, наголосивши на потребі відкриття національних шкіл,

³⁵⁵ Sejm I kadencji. Spr. sten. z 69 pos. 12 października 1923 r. Łam. 43–44.

³⁵⁶ Sejm I kadencji. Druki. Nr 1219.

³⁵⁷ AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18468. Sygn. 2265. K. 209; Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1924. Nr 79. Poz. 766. S. 1212–1213; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. S. 224.

³⁵⁸ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. *Dz. U.* 1924. Nr 79. Poz. 766. S. 1213.

³⁵⁹ Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. S. 225.

³⁶⁰ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. S. 1213; О. Польонізація українських середніх шкіл. *Діло*. 1925. 26 серпня.

і висловився проти запровадження утравізму в шкільництві³⁶¹. Білоруський посол Броніслав Тарашкевич зауважив, що основні положення законопроекту недосконалі, оскільки представники меншин не були залучені до його розробки. Парламентар критично висловився проти утравізації шкільництва, вважаючи це спробою колонізації білоруського та українського народів³⁶².

Низку поправок до освітнього законопроекту внесли українські, єврейські, німецькі послы, а також польські депутати від ППС, які позитивом цього проекту закону вважали відхід від націоналістичного світогляду, що панував у польському суспільстві³⁶³. Мечислав Недзялковський (Mieczysław Niedziałkowski) від ППС вніс поправку, яка вимагала, щоб закон про утравізацію навчальних закладів стосувався усіх місцевостей, в яких конкретна національна меншина має 15 % населення. Натомість К. Чапінський, погляди якого на утравізм різнилися від позиції ППС, запропонував скасувати двомовність у шкільництві, відкрити національні школи та український університет. Освітня комісія відкинула ці поправки³⁶⁴.

Друге читання освітнього законопроекту відбулося 9 липня 1924 р. Участь в обговоренні взяли представники всіх політичних партій сейму. Члени ППС критично оцінили законопроект, вони висловилися проти запровадження понять «русинська», «руська» чи «старорусинська національність», вважаючи за доцільне використання поняття «українська національність» або «руська національність», а в дужках «українська»³⁶⁵. Партійці визнавали право меншин на розвиток власної мови, культури та освіти. М. Недзялковський, наголошуючи на потребі надання меншинам територіальної автономії, зазначив, що це консолідувало б державу. Також він висловився проти заміни поняття «українець» поняттям «русин», оскільки вважав, що кожен народ має сам визначати свою назву³⁶⁶. Попри критику, парламентар вважав цей проект першим кроком уряду на шляху до розв'язання питання національних меншин³⁶⁷. К. Чапінський розкритикував запровадження утравізму в шкільництві, стверджуючи, що двомовні школи сприятимуть колонізації учнів, оскільки мовами меншин будуть навчати лише другорядні предмети³⁶⁸. Пози-

³⁶¹ Sprawy językowe w Komisji Konstytucyjnej. *Robotnik*. 1924. 4 lipca; Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1991. S. 137–138; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. S. 227.

³⁶² Taraszkiewicz B. Przeciw szkole utrawistycznej. Przemówienie na Plenum Sejmu w dniu 3 lipca 1924 r. *Polska lewica społeczna wobec oświaty w latach 1919–1939*. (Wybór materiałów) / wyboru dokonali, wstępem i przypisami zaopatrzyli B. Ługowski, E. Rudziński. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1960. S. 65–67.

³⁶³ Projekty ustaw językowych dla mniejszości narodowych. *Dziennik Ludowy*. 1924. 4 lipca.

³⁶⁴ Ustawy językowe. *Dziennik Ludowy*. 1924. 9 lipca; Ustawy językowe w Komisji Konstytucyjnej. *Robotnik*. 1924. 5 lipca; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. S. 228.

³⁶⁵ Sprawy językowe w Komisji Konstytucyjnej. *Robotnik*. 1924. 4 lipca; Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925... S. 137–138.

³⁶⁶ Sejm I kadencji. Spr. sten. z 146 pos. 9 lipca 1924 r. Łam. 23–24; W sprawie ustaw narodowościowych. Przemówienie tow. Niedziałkowskiego w debacie nad ustawami językowymi. *Robotnik*. 1924. 10 lipca.

³⁶⁷ Ustawy językowe przyjęte przez Sejm. *Dziennik Ludowy*. 1924. 11 lipca.

³⁶⁸ Sejm I kadencji. Spr. sten. z 146 pos. 9 lipca 1924 r. Łam. 62, 66–67; Przemówienie tow. Czapińskiego w debacie nad ustawą o szkolnictwie na Kresach Wschodnich. *Robotnik*. 1924. 10 lipca.

тивним моментом, на думку депутата, була відмова польських правих партій від невизнання самого існування українського народу, що виявилось в офіційному запровадженні української мови в шкільництві³⁶⁹. Посол від ПСЛ «Визволене» Людвік Хомінський (Ludwik Chomiński) також висловив міркування, що єдино правильним розв'язанням національної проблеми було б запровадження територіальної автономії. Він запропонував вживати в проекті закону поняття «український» і «руський»³⁷⁰. Л. Хомінський зазначив, що послы від ПСЛ «Визволене» підтримують поправки до шкільного законопроекту, внесені парламентарями від ППС³⁷¹. Послы від меншин (від українців С. Хруцький та Андрій Пашук, від білорусів – Б. Тарашкевич, від євреїв – І. Грюнбаум, а від німців – А. Утта) виступили проти цього законопроекту³⁷². Найбільшим його недоліком С. Хруцький назвав запровадження утраквізму в шкільництві, яке вважав спробою колонізації українців, а також неврахування інтересів українців Холмщини, Підляшшя та Лемківщини³⁷³. Клуби національних і релігійних меншин у знак протесту проти неврахування їхніх пропозицій не брали участі в голосуванні за законопроект у другому читанні, однак польська більшість його таки підтримала³⁷⁴.

Проти освітньої політики уряду, ущемлення прав непольського населення та утраквізації шкільництва виступали також представники Комуністичної посольської фракції та Клубу ПСЛ «Визволене». Так, 25 листопада 1925 р. Комуністична посольська фракція внесла подання про скасування всіх циркулярів і розпоряджень Міністерства віросповідань і освіти (МВіО), які в будь-чому обмежують права та можливості вільного розвитку культури українців, білорусів, євреїв, німців і литовців. Послы Сергій Назарук, Василь Мохнюк, Мар'ян Хом'як, С. Козицький та інші, які також підписали це подання, вимагали, щоб у місячний термін уряд вніс до сейму законопроект щодо організації державного, початкового та середнього шкільництва для представників вказаних національностей³⁷⁵. 29 грудня 1925 р. послы від ПСЛ «Визволене» звернулися до уряду з вимогою ліквідувати утраквістичні школи та впродовж місяця напрацювати проект нового шкільного закону, що забезпечував би належні умови меншинам для навчання рідною мовою³⁷⁶. Однак ці та інші подання, які стосувалися шкільного закону, сеймова більшість відхилила.

Українським послам вдалося заручитися підтримкою польських парламентарів від лівих політичних сил також у питанні відкриття українського університету у Львові. Вперше цю проблему порушив С. Хруцький 24 березня 1923 р. на 31-му засіданні сейму під час дискусії про передання Львівському університету імені Яна Казимира приміщення колишнього сейму. Доповідач наголосив, що українські студенти та викладачі позбавлені повною мірою доступу до університету, а влада не

³⁶⁹ Sejm I kadencji. Spr. sten. z 146 pos. 9 lipca 1924 r. Łam. 62.

³⁷⁰ Ibid. Łam. 27.

³⁷¹ Ustawy językowe przyjęte przez Sejm. PPS za ustawami. *Dziennik Ludowy*. 1924. 11 lipca.

³⁷² J. M. Jeszcze o ustawach językowych. *Robotnik*. 1924. 11 lipca; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. S. 230–231.

³⁷³ Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (далі – Archiwum PAN). Zesp. III–180. Sygn. 76. K. 67–68; Sejm I kadencji. Spr. sten. z 146 pos. 9 lipca 1924 r. Łam. 29–30.

³⁷⁴ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 76. K. 67–68.

³⁷⁵ Sejm I kadencji. Druki. Nr 2198.

³⁷⁶ Sejm I kadencji. Druki. Nr 2252; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. S. 261.

лише не запропонувала їм альтернативного варіанта, а ще й переслідує Український таємний університет у Львові. С. Хруцький зазначив, що українці доти не дадуть згоди на будь-яке розширення прав чи власності університету, допоки у Львові не буде відкрито окремого українського вищого навчального закладу³⁷⁷. Члени ППС критично оцінювали обмеження українцям доступу до Львівського університету, переслідування студентів і викладачів українських таємних навчальних закладів тощо³⁷⁸. Вони були переконані в необхідності відкриття українського університету у Львові, оскільки, на їхню думку, це сприяло б урегулюванню українсько-польських відносин. Зокрема, Тадеуш Голувко (Tadeusz Hołowko) наголошував, що оскільки учні-українці та учні-поляки спільно навчаються в утравістичних школах, то й польський та український університети можуть співіснувати у Львові³⁷⁹. Проблему відкриття українського університету послали від ППС порушили в терміновому поданні, внесеному К. Чапінським. Він пропонував за державні кошти відкрити у Львові університет з двома відділами (філософії та права і суспільних наук, а лікарський відділ, який потребував значної організації, мав бути відкритий дещо пізніше) та українською мовою навчання³⁸⁰. Однак українські парламентарі критично оцінили це подання. С. Хруцький назвав його спробою відволікти увагу світової громадськості від невиконання Польщею взятих на себе міжнародних зобов'язань. Також він наголосив, що закон від 26 вересня 1922 р., який набув чинності після його оголошення 25 жовтня того ж року, передбачав створення окремого українського університету впродовж двох років, тобто до 25 жовтня 1924 р., що не було виконано. Водночас у запропонованому послами від ППС законопроекті не виявилось згадок про Український таємний університет у Львові та Вищу політехнічну школу, легалізувати які вимагало українське суспільство³⁸¹. Сеймова більшість не визнала терміновим подання К. Чапінського, надіславши його на розгляд в освітню комісію. 16 грудня 1924 р. Український сеймовий клуб вніс подання, а 18 грудня інтерпеляцію, в яких закликав уряд негайно припинити репресії проти студентів і викладачів українських «таємних» навчальних закладів, а також притягнути до кримінальної відповідальності керівництво львівської поліції за несанкціоновані ревізії, арешти та конфіскацію в них навчальних матеріалів. Парламентарі також вимагали відкриття українського університету у Львові, передбаченого законом від 26 вересня 1922 р. Більшість не підтримала цього подання, передавши його в адміністративну комісію³⁸². Наступне подання Український сеймовий клуб вніс 7 липня 1925 р. у відповідь на затвердження 8 червня того ж року Радою Міністрів ухвали Політичного комітету у справах східних воєводств щодо українського шкільництва, відповідно до якої з нового навчального року було передбачено об'єднання українських і польських

³⁷⁷ Sejm I kadencji. Spr. sten. z 31 pos. 24 marca 1923 r. Łam. 44–45.

³⁷⁸ AAN. Zesp. 98. Mikrof. 2314/4. Sygn. 71/I-36. K. 9–17.

³⁷⁹ Hołowko T. Sprawa uniwersytetu ukraińskiego. *Robotnik*. 1924. 9 października.

³⁸⁰ Archiwum Zakładowe Biblioteki Narodowej w Warszawie (далі – AZBN w Warszawie). Archiwum Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki (далі – ATNSz). Mikrof. 68730. K. 11–12; Sejm I kadencji. Druki. Nr 1216; Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / ред. О. Романів. Львів; Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові; Фундація українського вільного університету в ЗСА, 1999. С. 160–161.

³⁸¹ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68730. K. 13–27.

³⁸² Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. С. 168; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. S. 263.

гімназій Перемишля, Тернополя та Львова; створення двомовних учительських семінарій на Волині; відновлення діяльності кафедри української літератури в Ягеллонському університеті та відкриття Студіум Рутенікум (Studium Ruthenikum) у Кракові тощо. У поданні парламентарі вимагали скасувати прийняті ухвали як такі, що суперечать положенням міжнародних договорів, ст. 109 і 110 Конституції 1921 р., а також ухвалі сейму від 26 вересня 1922 р. про створення українського університету³⁸³. 10 липня того ж року українські послы подали інтерпеляцію схожого змісту. Проте міністр освіти С. Грабський спростував усі закиди щодо порушень положень міжнародних договорів чи статей Конституції 1921 р., наголосивши на забезпеченні рівних умов для розвитку польського та українського шкільництва³⁸⁴.

Так, 5 лютого 1926 р. С. Хруцький вніс подання щодо невиконання ст. 24 і 26 сеймової ухвали від 26 вересня 1922 р. і законопроект про український університет із сімома відділами (греко-католицької теології, грецько-східної теології, права, математично-природничим, гуманітарним, медичним, технічно-агрономічним), надання університету автономії, будівництво державою потрібних приміщень, а також внесення до бюджету 1926 р. статті витрат у сумі 2, 494 млн злотих на відкриття й утримання університету³⁸⁵. Однак через спротив польських політичних сил, зокрема правого крила сейму, які побоювалися, що український університет перетвориться на осередок антидержавної агітації та українського націоналізму, сеймова більшість відхилила це подання. Проблема українського університету впродовж міжвоєнних років так і не вдалося вирішити.

Критику німецьких, українських, єврейських депутатів, а також польської лівиці викликала внесена міністром освіти С. Грабським постанова про можливість службового переведення вчителів на підставі організаційних змін у школі або з інших причин. Послы наголошували, що в постанові приховано важелі тиску на вчителів, а також можливість усунення з посад педагогів, запідозрених в нелояльності до влади. Зокрема, на цьому акцентував С. Хруцький³⁸⁶. Німецький депутат А. Утта зазначав, що такі зміни негативно вплинуть не лише на шкільництво й учительський склад шкіл меншин, а й на польські навчальні заклади³⁸⁷. Проти постанови виступили і польські послы зі Сеймового вчительського кола. Я. Корнецький і Тадеуш Мендрис (Tadeusz Mendrys) внесли поправку до ст. 59, вимагаючи усунути пункт про право переведення шкільною владою учителів на іншу посаду. Цією поправкою вони намагалися захистити від зловживань шкільної

³⁸³Sejm I kadencji. Druki. Nr 2063; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. S. 264–265.

³⁸⁴AAN. Zesp. 322. Sygn. 2250. K. 79–82; Chojnowski A. Kwestia ukraińskiego szkolnictwa wyższego w Drugiej Rzeczypospolitej. *Historia XIX–XX w. Studia i szkice. Prace ofiarowane Henrykowi Jabłońskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. S. 153–167.

³⁸⁵Sejm I kadencji. Druki. Nr 2289; Sprawa українського університету в Соймі. *Діло*. 1926. 7 лютого; За український університет. *Діло*. 1926. 10 лютого; За український університет. Законопроект українського Соймового Клубу. *Діло*. 1926. 11 лютого; Sprawa українського університету. Нагле внесення українських послів. *Свобода*. 1926. 14 лютого. С. 2; Zmiana taktyki ukraińskiej. *Dziennik Ludowy*. 1926. 17 lutego; Mudry W. Sprawa uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie. *Natio*. 1927. Nr 7–8. Juli–August. S. 50.

³⁸⁶Sejm I kadencji. Spr. sten. z 260 pos. 14 grudnia 1925 r. Łam. 44.

³⁸⁷Sejm I kadencji. Spr. sten. z 267 pos. 15 stycznia 1926 r. Łam. 33–34.

влади насамперед польських педагогів, які критикували дії урядовців. А. Утта та С. Хруцький вимагали забезпечити вчителям від непольського населення місця в дисциплінарних комісіях на підставі пропорційних виборів. С. Хруцький, А. Утта, Зигмунт Новіцький (Zygmunt Nowicki) від ПСЛ «Визволене», Юзеф Скрипа (Józef Skrypa) від Комуністичної посольської фракції вимагали звільнити вчителів від обов'язку супроводжувати учнів на недільні богослужіння, якщо вони були іншого віросповідання. Посли домагалися збереження за вчителями державних шкіл усіх попередньо набутих прав по поверненню до викладання в державних школах після перерви, зумовленої науковою діяльністю, підвищенням кваліфікації чи викладанням у приватній школі. Це дало б змогу залучати вчителів державних шкіл до викладання у приватних навчальних закладах. Однак парламентська більшість відхилила ці поправки³⁸⁸.

Сейм другої каденції (1928–1930)

Під час другої каденції сейму, порівняно з першою, послы від різних клубів менше співпрацювали між собою, частково через те, що білоруські та українські депутати демонстрували більшу опозиційність до уряду, ніж євреї, натомість клуби польської лівиці, які створили блок із партіями центру, вже не могли активно співпрацювати з меншинами³⁸⁹. Зауважмо, що сейм другої каденції був сформований за результатами виборів, що відбулися 4 березня 1928 р. До ББВР входило 122 депутати, Парламентського союзу польських соціалістів – 63, ПСЛ «Визволене» – 40, ЗЛН – 37, Селянської партії (Stronnictwo Chłopskie) – 26, ПСЛ «Пяст» – 21, Християнських демократів – 15, Національної робітничої партії (НПР) (Narodowa Partia Robotnicza) – 14, Національної робітничої партії-лівиці (Narodowa Partia Robotnicza-Lewica) – 14, а решта до інших польських партій³⁹⁰. Німецьку меншину представляв 21 посол та 5 сенаторів³⁹¹, а єврейську – 15 і 7 відповідно³⁹². Інтереси українського населення в польському парламенті представляло 46 послів (УНДО здобуло 23 мандати, Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) – 8, «Сельроб-правиця» – 8, «Сельроб-лівиця» – 3, «Сельроб-єдність» – 2, «Сельсоюз» – 2³⁹³), які становили майже 50 % сеймової репрезентації національних меншин (усього 94 особи), та 11 сенаторів³⁹⁴. Наприкінці діяльності сейму українські парламентарі належали до

³⁸⁸Z Sejmu i Senatu. *Nauczyciel Polski*. 1926. 1 lutego. S. 3; Z Sejmu i Senatu. Uchwalenie pragmatyki nauczycielskiej w Sejmie. *Nauczyciel Polski*. 1926. 1 marca. S. 3–4; Fałowski J. Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej. S. 187–188.

³⁸⁹Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 274.

³⁹⁰AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18468. Sygn. 2265. K. 19–20.

³⁹¹Fałowski J. Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej. S. 224–225.

³⁹²Fałowski J. Mniejszość żydowska w Parlamencie II Rzeczypospolitej... S. 126–127; Polonsky A. A Failed Pogrom: The Demonstrations in Lviv, June 1929. *The Jews of Poland between Two World Wars* / ed. by Y. Gutman, E. Mendelsohn, J. Reinharz, Ch. Shmeruk. Hanover; London: University Press of New England. 1989. P. 114–115.

³⁹³Польський сойм і українські послы. *Свобода*. 1931. 4 січня. С. 3; Пеленський З. Між двома кінцями. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, 1974. С. 511; Feliński M. [pseud. Różycki Rajmund]. *Українці w Polsce odrodzonej*. Warszawa: Drukarnia P. K. O., 1931. S. 68.

³⁹⁴ЦДІАЛ України. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 827. Арк. 29–46; AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18468. Sygn. 2265. K. 200; Brzoza Cz. *Українська Reprezentacja Parlamentarna w II Rzeczypospolitej*. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1992–1993. T. 1–2. S. 155; Zaporowski Z. *Sejm*

таких клубів: Український клуб (26 послів, з яких 23 від УНДО, 2 від «Сельсоюзу» та 1 від УСРП), Українська соціалістично-радикальна парламентська репрезентація (8), клуб «Сельробу» та «Сельробу-єдність» (по 4), ББВР (3), до жодного клубу не належав 1 посол³⁹⁵. Під час обрання керівних органів парламенту українським послам вдалося провести своїх представників: віцемаршалком сейму став Володимир Загайкевич, а сенату – Михайло Галушинський, обидва від УНДО, члена від УСРП Дмитра Ладіку обрали секретарем сейму. У сенаті українці об'єдналися в Український сенатський клуб, до якого поряд з ундовцями увійшли представник від УСРП Іван Макух і два білоруські сенатори³⁹⁶. Українські парламентарі мали своїх представників у всіх сеймових комісіях. Зокрема, до освітньої комісії увійшли три депутати: Сергій Хруцький, Мілена Рудницька, Дмитро Великанович³⁹⁷. Протягом другої каденції українські законодавці внесли 479 інтерпеляцій, 85 подань і 15 термінових подань. З них Український клуб вніс 308, 62 і 10 відповідно; Клуб УСРП – 123, 20 і 2, а послы від «Сельробу» – 48, 3 і 3³⁹⁸.

У сеймі другої каденції необхідність прийняття освітнього закону для непольського населення розуміли як представники від меншин, так і польська лівниця. У 1929 р. клуби від меншин подали законопроекти щодо шкільництва для непольського населення, а з проектом закону про шкільництво територіальних меншин виступила ППС. Українські парламентарі були переконані, що проект шкільної адміністрації має спиратися на широку національно-територіальну автономію. Послы запропонували створити посаду «міністра-українця», якого би призначав президент. Цей міністр був би рівноправним членом Ради Міністрів і мав право вето щодо розпоряджень президента. У справах українського шкільництва він зрівнювався у правах з міністром освіти щодо видання розпоряджень, декретів, оголошення ухвалених сеймом законів тощо. Усі начальники відділів, візитатори та референти для українського шкільництва при МВіО мали бути українцями. Бюджет для розвитку українських навчальних закладів становив би окрему позицію у бюджеті МВіО. Влада II інстанції на українських теренах також мала поділятися на українську та польську. Українські парламентарі вважали за потрібне створення двох окремих шкільних краєвих рад – для українців і поляків. Українських учнів навчав би український вчитель³⁹⁹.

Депутати від ППС 1 березня 1929 р. внесли законопроект, який стосувався українського, білоруського, литовського та німецького шкільництва (ст. 2). Основним типом державної школи для дітей перелічених національностей мала бути школа з рідною мовою навчання, в якій внутрішнє та зовнішнє управління велося б мовами меншин, а навчальні програми враховували б особливості культури цих народів

Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. Lublin: Wyd-wo UMCS, 1992. S. 127; Feliński M. Ukraińcy w Izbach Ustawodawczych... S. 582, 585.

³⁹⁵Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej... S. 127; Feliński M. Ukraińcy w Izbach Ustawodawczych... S. 588.

³⁹⁶Соляр І. Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928). Львів, 1995. С. 41.

³⁹⁷Feliński M. Ukraińcy w Izbach Ustawodawczych... S. 586; Берег І. І. Ідейно-теоретична спадщина... С. 367.

³⁹⁸Ajnenkiel A. Historia sejmu polskiego... S. 340; Mędrzecki W. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna... S. 227.

³⁹⁹AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68731. K. 167–179.

(ст. 4). Відповідно до ст. 5 у школах меншин державною мовою обов'язково мали вивчати такі предмети, як історія, наука про Польщу та польська мова. Парламентарі передбачали відкриття всіх типів шкіл для меншин, зокрема українського університету у Львові (ст. 26). Відповідно до ст. 12 урядовці непольської національності мали бути представлені на всіх ступенях шкільної влади. Самоврядні шкільні установи I і II інстанцій мали складатися з членів тієї ж національності, що і школи, для яких вони були створені (ст. 10)⁴⁰⁰. Щодо єврейського шкільництва, то послы планували розробити окремий законопроект, у ст. 1 було зазначено, що «основним типом державних шкіл для громадян єврейської національності є школа з мовою навчання іврит чи їдиш». Однак сеймова більшість не підтримала запропонованого законопроекту.

Як зазначалося, у сеймі другої каденції клуби польської лівіці вже не так активно взаємодіяли з українськими депутатами через свою співпрацю з польськими партіями центру і через критику українськими парламентарями освітньої політики влади. Послы від українських лівих сил, зокрема від УСРП, «Сельробу» та «Сельробу-лівіці», зазначали, що залишатимуться в опозиції до всіх польських урядів, незалежно від їхньої політичної належності, допоки ті не визнають права українців на самовизначення. У своїх виступах і поданнях вони акцентували увагу на ліквідації українських шкіл, збільшенні кількості польськомовних і утраквістичних навчальних закладів, переслідуванні поліцією українців, закритті різноманітних організацій і товариств⁴⁰¹. Водночас послы від УНДО вказували на спроби винищення українців за допомогою колонізації, економічної політики та ліквідації українського шкільництва, виступали проти запровадження в школах урочистих відзначень державних свят, вважаючи їх спробою прищепити учням почуття польського патріотизму⁴⁰². Українські сенатори висловлювалися проти нищення українських навчальних закладів, нівелювання попередніх здобутків австрійської доби в освітній сфері, переслідування українських педагогів, вносили інтерпеляції проти перетворення українських шкіл на утраквістичні тощо⁴⁰³.

Найгостріше українські послы та сенатори критикували утраквізацію шкільництва, спричинену освітнім законом 1924 р., а також спосіб проведення передбачених ним шкільних плебісцитів⁴⁰⁴. Зокрема, Володимир Целевич, виступаючи 2 червня 1928 р. на 15-му засіданні, зазначав, що шкільний закон 1924 р., який призвів до зменшення кількості україномовних шкіл у Галичині, на Волині, Поліссі та

⁴⁰⁰ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 4. K. 17–18; Ustawa o szkolnictwie dla mniejszości narodowych. *Robotnik*. 1929. 3 marca.

⁴⁰¹ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85781. K. 82–83; Береґей І. І. Ідейно-теоретична спадщина... С. 367–368; Шептицька Л. Парламентаризм – одна із форм боротьби українців за свої права у 20–30-х роках ХХ ст. *Парламентаризм в Центрально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції*: зб. наук. праць. Київ: Ліра-К, 2015. С. 63.

⁴⁰² ЦДІАЛ України. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 517. Арк. 1; Промова М. Рудницької про закриття 5-ти вищих класів державної гімназії в Станіславові з українською мовою викладання та внесення протесту проти примусової участі української молоді у польських національних святах. Зі стенограми 11-го засідання Сейму. 29 травня 1928 р. *Мілена Рудницька. Статті. Листи. Документи*: зб. док. і матер. / упоряд. М. Дядюк. Львів: б. в., 1998. С. 444.

⁴⁰³ Senat II kadencji. Spr. sten. z 16 pos. 9 marca 1929 r. Łam. 56–57; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85782. K. 766–767, 798.

⁴⁰⁴ Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej... S. 135.

Холмщині, суперечить статтям Малоого Версальського трактату, оскільки порушує принцип рівноправності меншин. Водночас він наголосив на неприйнятності заміни поняття «український» на «руський» чи «русинський»⁴⁰⁵. Сенаторка від УНДО Олена Кисілевська, Д. Великанович, В. Целевич у своїх виступах наводили приклади фальшувань шкільними інспекторами та комендантами поліції декларацій за відкриття польських шкіл, зловживань місцевої влади, яка відмовляла батькам-українцям у праві внесення декларацій за рідну мову навчання, агітаційної діяльності вчителів-поляків за школу з державною мовою навчання, зміни національності населення гмін з української на польську без згоди на це місцевого населення тощо⁴⁰⁶. Зауважмо, що 22 травня 1928 р. сенатори внесли термінове подання з приводу закриття п'яти вищих класів державної гімназії з українською мовою навчання в Станиславові⁴⁰⁷. Проти утравкізації учительських семінарій виступав Д. Великанович, який вважав двомовні навчальні заклади цілковито польськими⁴⁰⁸. З приводу ліквідації як українських учительських семінарій, так і польських висловлювалися також представники польських партій. Сенатор від Клубу Християнської демократії Максиміліан Тульє (Maksymilian Thullie) у виступі 21 червня 1928 р. на 5-му засіданні сенату зазначив, що уряд ліквідує українську жіночу вчительську семінарію у Львові, подібно як і польську в Радзиміні Мазовецького воєводства, у той час, коли МВіО твердить про необхідність збільшення кількості учительських кадрів. З огляду на це він звернувся до МВіО за роз'ясненнями і з вимогою розв'язати освітні проблеми, які викликають невдоволення в українців Галичини⁴⁰⁹. Однак звернення польських та українських послів так і не отримали належної реакції з боку МВіО.

Поза увагою парламентарів другої каденції сейму не залишилося важке становище учительства. В. Целевич у своєму виступі 2 червня 1928 р. на 15-му засіданні зазначав, що з 12 тис. педагогів, які працювали у Львівському шкільному окрузі, лише 2 880 були українцями⁴¹⁰. Д. Великанович стверджував, що шкільна влада та адміністрація окремих повітів зумисне запровадили ліміти на працевлаштування українських учителів 20, 25 чи 40 % залежно від повіту, а критерії кваліфікації та досвіду не враховують. Українських учителів примусово переводили на польські етнічні території, натомість польські педагоги, які працювали в Східній Галичині, погано володіли українською мовою⁴¹¹. Намагаючись поліпшити становище українського вчительства, Д. Великанович за підтримки інших парламентарів від УПР 31 березня 1928 р. вніс до сейму подання в справі нівелювання ст. 58 закону «Про службові відносини вчителів» від 15 липня 1927 р., вимагаючи вилучення пункту про переведення педагогів з огляду на «добро школи»⁴¹². М. Рудницька у виступі на 82-му засіданні сейму 28 лютого 1930 р. зазначала, що переведення українських учителів на етнічні польські землі на підставі ст. 58 закону насправді відбувалося

⁴⁰⁵ Sejm II kadencji. Spr. sten. z 15 pos. 2 czerwca 1928 r. Łam. 40–47.

⁴⁰⁶ Ibid. Łam. 41–42; Sejm II kadencji. Spr. sten. z 47 pos. 7 lutego 1929 r. Łam. 15–16; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85778. K. 265–267.

⁴⁰⁷ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85781. K. 38.

⁴⁰⁸ Sejm II kadencji. Spr. sten. z 47 pos. 7 lutego 1929 r. Łam. 18.

⁴⁰⁹ Senat II kadencji. Spr. sten. z 5 pos. 21 czerwca 1928 r. Łam. 6.

⁴¹⁰ Sejm II kadencji. Spr. sten. z 15 pos. 2 czerwca 1928 r. Łam. 44.

⁴¹¹ Sejm II kadencji. Spr. sten. z 47 pos. 7 lutego 1929 r. Łam. 17.

⁴¹² Sejm II kadencji. Druki. Nr 30; Nr 637.

через їхні політичні погляди та громадську діяльність⁴¹³. На необхідності вилучення зі ст. 58 згаданого закону припису про право переводити вчителів з однієї школи в іншу на підставі «добра школи» наголошував також посол Ю. Смуліковський від ППС, який вважав це великою помилкою, вимагав замінити його детальним окресленням випадків, коли вчитель міг бути переведений до іншої школи⁴¹⁴. Однак парламентська більшість не дослухалася до цих вимог, після тривалого обговорення на цьому ж засіданні сейм прийняв поправку, яка лише доповнила попередній пункт вимогою про переведення вчителів на підставі попереднього висновку спеціальної комісії, скликаної при Шкільній окружній раді⁴¹⁵.

Відсутність якісних покращень у становищі учителів змушувала українських політиків і польських послів неодноразово повертатися до цієї проблеми. Зокрема, М. Галушинський 12 березня 1930 р. у виступі на пленумі сенату під час обговорення бюджету МВіО наголосив на необхідності створення належних умов праці вчителям непольської національності, забезпечення навчальних закладів педагогами тієї ж національності, що й більшість учнів конкретної школи, забезпечення навчальних закладів відповідними підручниками, пристосування навчальних програм до потреб і здібностей школярів тощо⁴¹⁶. На погіршення матеріального становища учителів звертали увагу також послі від ППС. Партійці критикували владу за те, що з року в рік у бюджеті скорочувалися видатки на освітні потреби. Наприклад, якщо в 1929/1930 н. р. було виділено 462 688 852 зл., то в 1932/1933 н. р. – лише 351 813 300 зл., це при тому, що кількість учнів постійно зростала. Зменшення видатків на шкільництво призводило до скорочення кількості учителів: 1925 р. на одного педагога припадало 48 учнів, а 1933 р. – 65⁴¹⁷. Попри виступи послів і senatorів, проблему важкого матеріального становища педагогів вирішити так і не вдалося.

Під час роботи сейму другої каденції українські парламентарі вкотре намагалися розв'язати питання відкриття українського університету у Львові. 19 червня 1928 р. послі від Українського клубу вкотре внесли законопроект, відповідно до ст. 4 якого український університет, що мав бути створений до початку навчального року, складався б із семи факультетів: греко-католицької теології, православної теології, права і політичних наук, математично-природничого, гуманітарного, медичного та технічно-агрономічного⁴¹⁸. Польська сеймова більшість визнала це подання демонстративним через нереальні терміни відкриття університету, адже обговорення цього питання в освітній комісії могло відбутися не раніше осені 1928 р., а кошти у державному бюджеті на фінансування установи не були передбачені. Зауважмо, що послі від ППС внесли подання про виділення з бюджету 200 тис. зл. на початкові видатки, пов'язані з відкриттям українського університету,

⁴¹³ Sejm II kadencji. Spr. sten. z 82 pos. 28 lutego 1930 r. Łam. 50–53.

⁴¹⁴ Ibid. Łam. 35–36.

⁴¹⁵ Szumiło M. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939)*. Lublin: Neriton, 2007. S. 127.

⁴¹⁶ За право до життя. (Промова сенатора М. Галушинського на пленумі сенату при розправі над бюджетом міністерства освіти дня 12 березня 1930 р.). *Діло*. 1930. 20 березня.

⁴¹⁷ К. Oświata w Polsce w dobie «sanacji». *Dziennik Ludowy*. 1933. 3 stycznia.

⁴¹⁸ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85781. K. 62.

однак більшістю сейму його було відхилено⁴¹⁹. Проти виділення цих коштів на відкриття українського університету протестувала польська громада Львова, що виступила в обороні «польськості Львова»⁴²⁰.

Серед освітніх проблем, які українські парламентарі, подібно до послів від меншин і польських партій, порушували під час другої каденції сейму, було питання про неофіційний *numerus clausus* на деяких факультетах вищих навчальних закладів, що змушувало молодь виїжджати на навчання за кордон, а після повернення роками чекати на нострифікацію дипломів або заново складати всі іспити, що ускладнювало їхнє працевлаштування⁴²¹. З огляду на це послы та сенатори намагалися внести зміни до законів щодо кваліфікації педагогів середніх навчальних закладів, однак малоуспішно⁴²². Ще однією проблемою, яку намагалися розв'язати парламентарі, стало укладання окремих навчальних програм для непольського шкільництва, оскільки уніфіковані програми враховували потреби лише польської молоді. Законодавці звернули увагу на недосконалість змісту підручників, оскільки, за словами О. Кисілевської, з них усували згадки про минуле українців, а ті, які залишили, «радше, принижують вітчизну в очах дитини, аніж її вивищують»⁴²³. Внесений 19 лютого 1929 р. українськими послами законопроект про навчальні програми для шкіл з українською мовою викладання, який передбачав, що для українських державних і приватних навчальних закладів усіх типів будуть укладені окремі навчальні програми, не був підтриманий освітньою комісією, тому й не потрапив на розгляд сейму⁴²⁴. Внесене 15 червня 1928 р. Українським клубом подання про правову регламентацію вживання поняття «український» замість «руський» у всіх законах і підзаконних актах, розпорядженнях органів державної та місцевої влади, шкільних підручниках та офіційних виданнях, яким закріплювалося вживання понять «українець» і «український», також не було розглянуте⁴²⁵.

Підсумовуючи діяльність українських парламентарів у сеймі другої каденції, І. Макух зазначав, що «промови польських соціалістів та українських послів були гострі», однак «польська сеймова більшість нічого собі не робила з гострих промов українських послів», натомість «провалювала всі домагання і внески українських послів і сенаторів»⁴²⁶.

⁴¹⁹ Польський сойм. *Свобода*. 1929. 3 лютого. С. 2; Фронт ендеції і Б. Б. проти української культури й економіки. *Діло*. 1929. 12 лютого; Szumiło M. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP...* S. 128.

⁴²⁰ Проти українського університету польські офіцери й «оброньци» Львова. *Свобода*. 1929. 17 лютого. С. 3.

⁴²¹ Szumiło M. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP...* S. 127.

⁴²² Sejm II kadencji. Spr. sten. z 35 pos. 5 grudnia 1928 r. Łam. 16–17; Senat II kadencji. Spr. sten. z 5 pos. 21 czerwca 1928 r. Łam. 24–25.

⁴²³ Senat II kadencji. Spr. sten. z 16 pos. 9 marca 1929 r. Łam. 56.

⁴²⁴ Sejm II kadencji. Druki. Nr 463; Szumiło M. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP...* S. 129.

⁴²⁵ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 76. K. 5; Sejm II kadencji. Druki. Nr 194; Szumiło M. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP...* S. 129.

⁴²⁶ Макух І. На народній службі. Детройт: Видання Української Вільної Громади Америки, 1958. С. 308, 378.

Сейм третьої каденції (1930–1935)

Після листопадових виборів 1930 р. у сеймі третьої каденції засідало 444 депутати. До ББВР належало 125 послів, до БНМ – 61 (зокрема, українці здобули 26 мандатів до сейму та 4 до сенату, євреї – 10 і 1; німці – 5 і 3 відповідно), до ППС – 64, до ПСЛ «Визволене» – 41, до Народно-національного союзу – 38, до Християнської демократії – 34, до ПСЛ «Пяст» – 30, до Селянської партії – 25, до НПР – 11, до Союзу робітників і селян – 7, решта 8 – безпартійні⁴²⁷.

Вибори 1930 р. відбулися за вкрай несприятливих для українських політичних партій умов. Напередодні польський уряд провів акцію «пацифікації», що з 21 вересня по 16 жовтня 1930 р. охопила близько 500 населених пунктів у 450 гмінах краю та була офіційною відповіддю на саботажні дії українців, до того ж мала на меті змусити українських виборців голосувати за списки ББВР. З тією ж метою проведено арешти українських політичних діячів, переважно колишніх послів, зокрема представників УСРП (в ув'язненні перебували Андрій Гривнак, Семен Жук, Д. Ладика, Антон Нивинський, Микола Рогуцький та ін.)⁴²⁸. Репресивна акція до певної міри позначилася на результатах виборів. Інтереси українців у сеймі представляли 26 депутатів, зокрема УНДО отримало 17 місць у сеймі та 3 в сенаті, а УСРП – 3 й 1 відповідно. Українські парламентарі сформували два клуби: Український клуб на чолі з сенатором Антіном Горбачевським, а згодом – Д. Левицьким (17 українських послів і 1 білоруський Фабіан Яремич) і Клуб українських соціалістів-радикалів під керівництвом сенатора І. Макуха (3 послів)⁴²⁹. Ще шестеро українців, обраних за державними списками, належали в сеймі до ББВР⁴³⁰. Українські законодавці внесли 25 інтерпеляцій і 48 подань, в яких акцентували увагу на зловживаннях влади та ущемленні прав українського населення, зокрема в освітній сфері⁴³¹.

У сеймі третьої каденції на співпрацю послів від національних і релігійних меншин як між собою, так і з представниками польських політичних сил вплинуло декілька чинників: по-перше, унаслідок політичних змін у Німеччині в німецьких послів загострилися відносини з єврейською меншиною; по-друге, послів від Єврейського кола через своє лояльне ставлення до уряду втратили підтримку депутатів від ППС і від меншин; по-третє, українці були мало схильні до співпраці, оскільки намагалися досягти порозуміння з владою⁴³². Риторика виступів українських парламентарів була значно стриманішою, ніж послів попередньої каденції. Зокрема, у звіті Міністерства внутрішніх справ Польщі зазначалося, що цього разу

⁴²⁷ Brzoza Cz. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w II Rzeczypospolitej*. S. 155–156; Zaporowski Z. *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej...* S. 140.

⁴²⁸ Боднар О. М. *Парламентська діяльність Української соціалістично-радикальної партії (1928–1935)*: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2010. С. 12.

⁴²⁹ *Виборчі висліди. Діло*. 1930. 18 листопада; Brzoza Cz. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w II Rzeczypospolitej*. S. 155–156; Zaporowski Z. *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej...* S. 140.

⁴³⁰ *Українці. Життя парламентарне. Sprawy Narodowościowe*. 1931. Nr 1. S. 87; Feliński M. *Українці у Ізбах Ustawodawczych...* S. 599; Пуйда Р. Б. *Українське національно-демократичне об'єднання 1928–1939 рр. у польському парламенті. Молодий вчений*. 2014. № 1 (03). С. 49.

⁴³¹ Ajnenkiel A. *Historia sejmu polskiego...* S. 341.

⁴³² Rudnicki S. *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. S. 321, 324.

Український клуб утримався від складання політичних декларацій, вступивши в площину змістовної критики⁴³³.

Освітнє питання й надалі залишалось на порядку денному роботи сейму. Серед польських політичних сил особливу увагу йому приділяли партії, які представляли ліве крило сейму. Наприклад, 1931 р. під час обговорення бюджету посол-комуніст Вацлав Рожек (Wacław Rożek) наголосив на тому, що через недофінансування освітньої галузі понад 700 тис. дітей різних національностей позбавлені початкової освіти. Окрім відкриття нових шкільних приміщень, посли від польських лівих сил домагалися надання дітям і шкільній молоді матеріальної допомоги у формі безплатного харчування, одягу та шкільного приладдя. Депутати від ППС внесли законопроект про державні початкові навчальні заклади, в якому, з-поміж іншого, йшлося про забезпечення учнів безкоштовним харчуванням і покриття інших видатків, пов'язаних з навчанням. Однак відсутність підтримки з боку влади унеможливила реалізацію цих вимог⁴³⁴.

На початку роботи сейму увагу українських послів привертало розв'язання проблеми так званої пацифікації, у цьому їх підтримала польська лівиця. Саму акцію українці вважали необгрунтованою та такою, яку нічим не можна виправдати. Петиції до Ліги Націй, подання, інтерпеляції й промови депутатів стосувалися відшкодувань жертвам репресій, критики політики влади, покарання винних в організації масових погромів⁴³⁵. Зокрема, на 7-му засіданні сейму 26–27 січня 1931 р. належна увага була приділена поданню Українського клубу з приводу «пацифікації» в Галичині, яке вони внесли 1 листопада 1930 р. Степан Баран від імені Українського клубу вимагав об'єктивного розслідування та притягнення всіх винних до відповідальності⁴³⁶. Деякі польські депутати також засудили каральні дії поліції в Галичині. Посол від Селянського парламентського клубу Міхал Руг (Michał Róg) наголосив, що цілі гміни не мають нести відповідальність за дії окремих осіб, і всі органи влади, які, застосовуючи силу проти мирного населення, перевищили свої службові повноваження, мають бути притягнуті до відповідальності⁴³⁷. Натомість проти цього подання висловився обраний від ББВР у Львові депутат Здзіслав Стронський (Zdzisław Stroński), який виступав від імені адміністративної комісії. Доповідач зауважив, що українські парламентарі однобічно викладають факти, акцентуючи увагу тільки на наслідках цих подій, натомість оминають причини, які змусили уряд вдатися до жорстких заходів, а саме терористичні акції та акції

⁴³³ Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za I kwartał 1931 roku. Warszawa: Wydział Narodowościowy, 1931. S. 6.

⁴³⁴ Światło A. Oświata a polski ruch robotniczy 1876–1939. Warszawa: Książka i Wiedza, 1981. S. 276–277.

⁴³⁵ Детальніше див.: ЦДІАЛ України. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 553. Арк. 16; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85782. K. 256; N. S. Sprawa ukraińska w Genewie. *Nasz Przegląd*. 1931. 6 lutego; Sejm uznaje zarządzenia na terenie Galicji Wschodniej. *Nasz Przegląd*. 1931. 22 stycznia; Momot W. Ukraińskie przedstawicielstwo parlamentarne w Sejmie i Senacie w latach 1935–1939. *Studia Historyczne*. 1999. T. 42. Nr 3. S. 402–416; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 147.

⁴³⁶ Sejm III kadencji. Spr. sten. z 7 pos. 26–27 stycznia 1931 r. Łam. 32–35; Шептицька Л. Б. Громадсько-політична діяльність Степана Барана (1879–1953): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний лісотехнічний університет України. Львів, 2008. С. 141.

⁴³⁷ Sejm III kadencji. Spr. sten. z 7 pos. 26–27 stycznia 1931 r. Łam. 20–21, 55–56.

саботажу, що відбувалися в краї⁴³⁸. Навіть освітні питання, яких торкалися українські послы, були пов'язані з «пацифікацією». Наприклад, 13 січня 1931 р. до сейму внесли подання про скасування чинності розпоряджень МВіО, які стосувалися закриття приватних гімназій «Рідної школи» в Рогатині та Дрогобичі, а також про відновлення діяльності чоловічої гімназії з українською мовою навчання в Тернополі⁴³⁹. Ці подання упродовж десяти місяців очікували розгляду в освітній комісії й лише 18 грудня 1931 р. потрапили в сейм на обговорення.

У лютому-березні 1931 р. парламентарі були зосереджені на розгляді проєктів законів «Про шкільний устрій» та «Про приватні школи й наукові та виховні заклади». З критикою законопроєкту «Про шкільний устрій», який передбачав скасування двох перших класів гімназії та поділ середньої школи на чотирикласну гімназію і двокласний ліцей, виступили і послы від меншин, і польські депутати. На думку українських парламентарів, такі зміни і те, що лише закінчення початкової школи другого ступеня (шість класів) давало право вступу до гімназії, ускладнювали доступ до середньої освіти вихідцям із сіл⁴⁴⁰. Найбільшою прикрістю, на думку Д. Великановича, було те, що цей законопроєкт не порушував питання мови викладання в школах і не передбачав внесення змін до навчальних програм⁴⁴¹. Депутати від УСРП запропонували внести до нього низку поправок: враховувати потреби національних меншин при укладанні навчальних програм з історії й географії; до укладання програм залучати наукові установи меншин; засновувати ліцеї з українською і білоруською мовами навчання⁴⁴². Посол від ППС З. Пьотровський, не заперечуючи факту необхідності прийняття відповідного законопроєкту, наголошував на «гарячковості і поспіху» в його опрацюванні. Подібно до єврейського посла Еміля Зоммерштайна (Emil Sommerstein), він зауважив, що розглядати його по суті можна лише після ухвалення навчальних програм. Проти поспішного прийняття цього закону висловлювався також посол від ЗЛН Я. Корнецький⁴⁴³. Однак закон «Про шкільний устрій» все ж був ухвалений без урахування більшості внесених до нього поправок.

Спроба досягти порозуміння між українськими та польськими політиками на зустрічі 25 лютого 1931 р. за участі з українського боку М. Галушинського, Остапа Луцького та В. Загайкевича, а з польського – Януша Єнджеєвича (Janusz Jędrzejewicz), Т. Голувка, Вацлава Сухенка-Сухецького (Wacław Suchenek-Sucheci), Броніслава Жонголловича (Bronisław Żongołłowicz), Тадеуша Шецеля (Tadeusz Schaetzel) не увінчалася успіхом⁴⁴⁴. Польська сторона вимагала від українських послів виголошення з трибуни сейму декларації про цілковиту лояльність

⁴³⁸ Ibid. Łam. 20–21, 25–26.

⁴³⁹ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85781. K. 281–282; Sejm III kadencji. Druki. Nr 60, Nr 61, Nr 62; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 156.

⁴⁴⁰ Півень А. В. Громадсько-політична діяльність Володимира Загайкевича (1876–1949): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2011. С. 153.

⁴⁴¹ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85778. K. 1511–1512.

⁴⁴² Бегей І. І. Ідейно-теоретична спадщина... С. 380–381.

⁴⁴³ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85778. K. 1508–1510.

⁴⁴⁴ Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 158.

і відкликання петицій, поданих до Ліги Націй⁴⁴⁵. Не вірячи в щирість українських політиків, поляки зумисне висунули неприйнятні для них вимоги. Натомість основними вимогами української сторони, викладеними в резолюції, ухваленій на спільному засіданні Екзекутиви УНДО та Президії УПР, яке відбулося 24 лютого 1931 р., було відшкодування матеріальних збитків, заподіяних українцям невиконанням Польщею міжнародних зобов'язань, а також «пацифікацією» 1930 р.; надання автономії трьом галицьким воєводствам; звільнення політичних в'язнів і відкриття українських середніх навчальних закладів у Дрогобичі, Рогатині та Тернополі, які були закриті рескриптом МВіО від 26 вересня 1930 р.⁴⁴⁶. Відмова українських політиків відкликати свої скарги з Ради Ліги Націй, спротив і погрози з боку українських політичних і громадських сил, зокрема членів ОУН, з одного боку, та непоступливість польських урядовців щодо вимог українських парламентарів – з іншого, призвели до зриву переговорного процесу⁴⁴⁷.

На певні поступки українському суспільству, зокрема щодо відкриття гімназій «Рідної школи» у Рогатині та Дрогобичі, а також надання невеликої фінансової допомоги українським кооперативам і культурним організаціям, польська влада на чолі з міністром внутрішніх справ Броніславом Перацьким (Bronisław Pieracki) пішла влітку 1931 р. Саме тоді в Міністерстві внутрішніх справ уперше була розроблена цілісна програма врегулювання українсько-польських відносин на східних теренах Галичини «Меморіал національного відділу Міністерства внутрішніх справ у питанні національної політики в південно-східних воєводствах»⁴⁴⁸. Це була концепція порозуміння з українським суспільством в обхід українських політиків і політичних партій, спроба позбавити УНДО впливу на місцевому рівні та в кооперативному русі⁴⁴⁹. Меморіал з-поміж іншого передбачав відкриття кафедри української історії у Львівському університеті з можливістю працевлаштування там українського викладацького складу, 2–3 державних нижчих українських професійних шкіл, державної середньої школи господарсько-технічного типу, перенесення Господарської академії з міста Подєбради (Чехо-Словацька Республіка) до Польщі, відмову від утраквізму в шкільництві як головної причини ворожого ставлення українців до польської влади⁴⁵⁰.

Питання відкриття гімназії в Тернополі, закритої рескриптом МВіО від 26 вересня 1930 р., ще раз було порушено на осінній бюджетній сесії 1931 р. Заяву українських послів щодо відкриття гімназії розглянули наприкінці жовтня 1931 р. спочатку в освітній комісії, а згодом – на пленарному засіданні сейму. Безпідставні звинувачення голови освітньої комісії від ББВР Марії Яворської (Maria Jaworska) в антидержавній діяльності цілої гімназії переконливо заперечила М. Рудницька,

⁴⁴⁵ AAN. Zesp. 322. Sygn. 2255. Mikrof. B 18458. K. 101–105.

⁴⁴⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 1; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 158; Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wyd-wo Polskiej Akademii Nauk, 1979. S. 176.

⁴⁴⁷ AAN. Zesp. 9. Sygn. 1039. K. 4; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 160.

⁴⁴⁸ AAN. Zesp. 322. Sygn. 2255. Mikrof. B 18458. K. 52–64.

⁴⁴⁹ Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej... S. 143.

⁴⁵⁰ AAN. Zesp. 322. Sygn. 2255. Mikrof. B 18458. K. 55, 64.

наголошуючи на виключно політичних причинах закриття цього навчального закладу. Хоча за подання проголосували послы від меншин та представники польських лівих партій, сеймова більшість відкинула його⁴⁵¹.

На цій же осінній сесії 13 жовтня депутати від ППС внесли до сейму подання з законопроектом щодо «територіальної автономії земель Речі Посполитої, які заселені більшістю українського населення». З-поміж іншого у ньому було передбачено створення окремих департаментів освіти та культури: польського та українського, які мали підпорядковуватися відповідним шкільним радам⁴⁵². Представники від Українського клубу, підтримавши на засіданні адміністративної комісії 28 жовтня 1931 р. саму ідею національно-територіальної автономії як гарантію розвитку українського національного життя, сприйняли цей законопроект критично, оскільки у визначені в ньому територіальні межі не входили Холмщина, Підляшшя і більшість Полісся, а місцеву владу мало призначати державне керівництво⁴⁵³. Усі польські партії, окрім ППС, не підтримали його. Згодом законопроект був відхилений освітньою комісією⁴⁵⁴.

Бурхливу дискусію на пленарному засіданні сейму 18 грудня 1931 р. викликали уже згадані подання українських парламентарів від січня 1931 р. з приводу закриття трьох українських гімназій. Під час дискусії слово взяв міністр освіти Я. Єнджеєвич, який зазначив: оскільки гімназії в Рогатині та Дрогобичі уже відкрито, то актуальним залишилося лише питання щодо діяльності гімназії в Тернополі, яка, однак, не підлягала відновленню, оскільки, на його думку, перетворилася на осередок сепаратизму і національного шовінізму, прищеплювала учням вороже ставлення до Польщі. Я. Єнджеєвич запропонував учням, які не були причетні до «антидержавних акцій», продовжити навчання в польських гімназіях. Однак таке розв'язання проблеми не влаштувало українських парламентарів⁴⁵⁵. Позицію

⁴⁵¹ Габлевич Б. Ліквідація гімназії. *Ювілейна книга української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування. 1898–1998* / підбір, упоряд. та ред. текстів і комент. С. Яреми. Тернопіль; Львів, 1998. С. 66.

⁴⁵² AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85778. K. 30; O autonomię dla Ukraińców. Mowa posła tow. M. Niedziałkowskiego. *Robotnik*. 1931. 7 listopada; Socjalizm polski a sprawa narodowościowa. Główne punkty wniosku Z. P. P. S. w sprawie autonomii ziem Rzeczypospolitej, zamieszkanych w większości przez ludność ukraińską. *Robotnik*. 1931. 15 października; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 163.

⁴⁵³ AAN. Zesp. 9. Sygn. 1039. K. 103; Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1931 roku. Warszawa: Wydział Narodowościowy, 1932. S. 26–27; Власні і міжнародні зобов'язання Польщі супроти українського народу. Промова посла д-ра Ярослава Олесницького, виголошена на пленарному засіданні сойму дня 6. ц. м при дискусії над внеском ППС про автономію для земель з українською більшістю у Польщі. *Діло*. 1931. 10 листопада; Український Клуб про автономію. Промова посла д-ра С. Барана на адміністративній комісії сойму дня 28 жовтня ц. р. *Свобода*. 1931. 8 листопада. С. 5; Koko E. Koncepcja autonomii terytorialnej PPS a stanowisko głównych ugrupowań ukraińskich. *Akcja «Wisła» na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Szczecińskiego i Polskie Towarzystwo Ukrainoznawcze w dniach 12–14 czerwca 1992 r.* / pod red. J. Farysia, J. Jekiela. Szczecin, 1994. S. 57–58.

⁴⁵⁴ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85778. K. 30–31; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 165.

⁴⁵⁵ Беґей І. І. Ідейно-теоретична спадщина... С. 381.

Українського клубу підтримали послы від єврейських і німецьких партій, ППС, а представники від Національного клубу утрималися від голосування⁴⁵⁶.

Розглядом цього питання фактично завершилася серія подань, які стосувалися пацифікації, а вже у 1932–1935 рр. у політичних поглядах низки українських парламентарів окреслилися зміни: послы від УНДО дедалі виразніше схилилися до необхідності нормалізації польсько-українських відносин, що й відбулося 1935 р.⁴⁵⁷ Натомість українські депутати від лівих сил залишилися в опозиції до влади, продовжили її критикувати за нищення національного шкільництва та переслідування українських культурно-освітніх товариств⁴⁵⁸. Зокрема, сенатор від УСРП І. Макух звинуватив урядовців у нищенні українського господарства, культури та освіти, спробі змінити етнічний склад населення Галичини з метою опанування цих територій польською меншістю; в перешкоджанні діяльності освітніх організацій «Просвіти», «Рідної школи», «Сільського господаря», виданню україномовних газет і журналів тощо⁴⁵⁹.

Урядова спроба реформувати освітню сферу шляхом внесення в січні 1932 р. законопроєкту про зміни в організації державного та приватного шкільництва викликала спротив представників національних і релігійних меншин. Певні зауваження до проєкту закону мали також послы від ППС, які критикували його за фактичну відмову на практиці від семикласних шкіл на користь шестикласних, запровадження відмінностей між міськими та сільськими навчальними закладами тощо⁴⁶⁰. Цей законопроєкт було внесено на розгляд сейму разом із двома іншими проєктами законів, які стосувалися реформування місцевого самоврядування та польської військової колонізації. Українські, німецькі та єврейські послы намагалися завадити ухваленню цих законів, наголошуючи, що вони суперечать міжнародним договорам і конституційним актам Польської держави. На засіданні освітньої комісії 24 лютого 1932 р. Український клуб у спільній заяві вимагав відкликання законопроєкту про приватне шкільництво. На засіданні комісії 26 лютого того ж року Д. Великанович вніс подання про вилучення проєкту закону «Про приватні школи та навчальні й виховні заклади» з порядку денного перед початком дискусії по суті, оскільки він суперечив ст. 100 і 117 Конституції 1921 р. та ст. 8 Малого Версальського договору. Подання підтримали всі клуби, крім ББВР⁴⁶¹. На 61-му

⁴⁵⁶ Буря в польському соймі. *Новий час*. 1931. 23 грудня. С. 3; Останні вісти. Справа українських гімназій в соймі. *Діло*. 1931. 22 грудня.

⁴⁵⁷ Габлевич Б. Ліквідація гімназій. С. 66; Виступ М. Рудницької про обставини закриття гімназій у Рогатині і Дрогобичі та внесення вимог про скасування Міністерством освіти обвинувачення їх у антидержавній діяльності. Зі стенограми 41-го засідання Сейму. 18 грудня 1931 р. *Мілена Рудницька. Статті. Листи. Документи*: зб. док. і матер. / упоряд. М. Дядюк. Львів: б. в., 1998. С. 486; Szumiło M. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP...* S. 166.

⁴⁵⁸ З діяльності Укр. Соц. Рад. Парляментарної Репрезентації. *Громадський голос*. 1932. 13 лютого. С. 2.

⁴⁵⁹ Senat III kadencji. Spr. sten. z 32 pos. 3 marca 1932 r. Łam. 45–52; Ріжними способами до одної цілі (3 промови тов. І. Макуха в сенаті в дискусії над бюджетом міністерства внутрішніх справ, на основі стенограми з 3 березня 1932). *Громадський голос*. 1932. 19 березня. С. 2.

⁴⁶⁰ Swoboda H. Projekt nowej ustawy szkolnej. *Robotnik*. 1931. 21 stycznia; Swoboda H. Niebezpieczeństwa nowej ustawy szkolnej. *Robotnik*. 1932. 2 lutego.

⁴⁶¹ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85778. K. 1520–1521; Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 358.

засіданні сейму 26 лютого 1932 р. критичні зауваження щодо законопроекту висловила М. Рудницька, акцентуючи на полонізаційному характері шкільної політики, спробі усунути українську громадськість від впливу на виховання власних дітей⁴⁶². Під час виступу в сеймі 18 лютого 1933 р. М. Рудницька зауважила, що, на її думку, проект закону запроваджує у життя школи поліційну систему, оскільки ст. 2 і 6 передбачали надання відомостей про «благонадійність» засновника школи та учителів, а ст. 49 вимагала від педагогів шпигувати за молоддю і доносити на неї органам державної поліції⁴⁶³. Проти відкриття окремих гімназій і ліцеїв висловлювався також парламентар від ППС З. Пьотровський, вважаючи, що середні навчальні заклади подібно до університетів мають готувати висококваліфіковану молодь з широким світоглядом, чого ліцеї забезпечити не зможуть⁴⁶⁴. Попри критику законопроекту послами від меншин та деякими польськими діячами, парламентарі від ББВР та інші прихильні до влади політичні сили підтримали його.

У сеймі третьої каденції знову постало питання відкриття українського університету. 21 лютого 1933 р. на 90-му засіданні С. Хруцький уже вкотре наголосив на невиконанні Польщею закону від 1922 р. про воєводське самоврядування, на підставі якого українці могли б вільно розвивати власне початкове, середнє та вище шкільництво⁴⁶⁵. На цьому ж засіданні під час обговорення законопроекту про вищі навчальні заклади В. Загайкевич запропонував внести поправку до ст. 2, яка передбачала включення постанови про відкриття українського університету⁴⁶⁶. Цю поправку хоч і підтримали послы від ППС, зокрема на цьому наголосив у своєму виступі Станіслав Дюбуа (Stanisław Dubois), зазначивши, що вони визнають право меншин на культурний розвиток, однак вона була відхилена сеймовою більшістю⁴⁶⁷. Того ж року 19 вересня В. Загайкевич і Д. Великанович подали міністрові освіти «Меморіал у справі української молоді у вищих навчальних закладах», в якому наголосили на невиконанні Польщею закону від 1922 р., що передбачав відкриття українського університету. Депутати звернулися до міністра освіти з низкою прохань: вплинути на сенати вищих навчальних закладів, щоб ті не створювали штучних перешкод для вступу української молоді; посприяти визнанню поняття «український» на означення національності як у вищих навчальних закладах, так і в усіх державних школах; зрівняти українську молодь з польською в отриманні стипендій і субвенцій⁴⁶⁸. 20 вересня 1933 р. В. Загайкевич і Д. Великанович подали МВіО протест щодо запровадження лемківського букваря в державних школах Лемківщини, перенесення українських учителів на етнічно польські терени, а

⁴⁶² Sejm III kadencji. Spr. sten. z 61 pos. 26 lutego 1932 r. Łam. 42; Потіха О. Б. Українське шкільництво в ретроспективі парламентської діяльності Мілени Рудницької. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/17774> (дата звернення: 15.12.2018).

⁴⁶³ Потіха О. Українська Парламентська Репрезентація у сеймі і сенаті Польщі: склад, діяльність (1930–1935 рр.). *Парламентаризм в Центрально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції*: зб. наук. праць. Київ: Ліра-К, 2015. С. 74.

⁴⁶⁴ Jaka będzie szkoła średnia. *Robotnik*. 1932. 12 lutego.

⁴⁶⁵ Sejm III kadencji. Spr. sten. z 90 pos. 21 lutego 1933 r. Łam. 10–13.

⁴⁶⁶ Ibid. Łam. 12–14.

⁴⁶⁷ Ibid. Łam. 15–16.

⁴⁶⁸ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 82. K. 76–78.

також щодо безпідставної відмови кураторії Львівського шкільного округу (ЛШО) підтверджувати повноваження учителів «Рідної школи»⁴⁶⁹.

На нищенні приватного та державного українського шкільництва на засіданні бюджетної комісії 18 січня 1934 р. наголошував Д. Великанович. Він акцентував увагу на недостатньому фінансуванні україномовних навчальних закладів; руйнівних наслідках шкільного плебісциту, у ході якого через зловживання кураторів, старост, поліції, шкільних інспекторів було ліквідовано чи перетворено на утраквістичні більшість українських шкіл; зменшенні кількості вчителів-українців⁴⁷⁰. Говорячи про шкідливість утраквізму, він зазначив, що не лише українська громадськість, а й польське населення південно-східних теренів виступає проти двомовного шкільництва, яке «не гармонізує, лише роздвоєює»⁴⁷¹. Посол від ППС К. Чапінський «нарікав, що польське шкільництво переживає подвійну кризу, а саме: кризу змісту та кризу кількості». Наприкінці виступу він ствердив, що в шкільництві національних меншин ситуація лише погіршилася: навчальні заклади нищать утраквізацією, а влада не робить нічого для відкриття українського університету⁴⁷².

У сеймі третьої каденції українські політики від УНДО всіляко намагалися налагодити діалог з урядом, однак польська керівна верхівка продовжувала шукати порозуміння з українською громадськістю в обхід українських політичних партій. Однією зі спроб досягнення такого порозуміння стала декларація, виголошена Д. Левицьким 6 лютого 1934 р. під час обговорення державного бюджету, яку підтримали всі представники Українського клубу. Декларація була реакцією на промову прем'єр-міністра та міністра освіти Я. Єнджеєвича, з якою він виступив на засіданні бюджетної комісії сейму 21 січня 1934 р. Міністр зазначив, що «сучасні польсько-українські відносини є наслідком раніше скоєних обома сторонами помилок» і що зараз настав слушний момент для налагодження взаємин і відмови від боротьби на теренах спільного проживання обох народів. Він поінформував про низку заходів, вжитих МВіО задля поліпшення функціонування українського шкільництва⁴⁷³. Д. Левицький, загалом схвально оцінивши промову міністра, яку назвав «першою заявою відповідального високопосадовця в урядах після травневих подій, яка відрізняється від дотихчасових трафаретних заяв, які... всю провину за тогочасні українсько-польські відносини покладали на українську сторону», пропозиції МВіО визнав недостатніми. Парламентар зауважив, що «український народ вже виріс з того, аби задовольнятися якоюсь одною середньою або вищою школою чи якимись несуттєвими змінами в народному шкільництві», натомість вимагає цілковитої зміни політичних відносин⁴⁷⁴. Відповідальність за тогочасний

⁴⁶⁹Півень А. В. Громадсько-політична діяльність Володимира Загайкевича... С. 159.

⁴⁷⁰Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 82. K. 62–64; Українське шкільництво в цифрах. Зміст промови посла Дмитра Великановича в бюджетовій комісії сейму (початок). *Діло*. 1934. 22 січня; 23 січня; Українське шкільництво в цифрах. Зміст промови посла Д. Великановича у дискусії над бюджетом міністерства освіти в дні 18 січня 1934 р. *Діло*. 1934. 24 січня; 25 січня.

⁴⁷¹AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85778. K. 132–134.

⁴⁷²Ibid. K. 384.

⁴⁷³AAN. Zesp. 1185. Sygn. 18. K. 12–13; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 182.

⁴⁷⁴Sejm III kadencji. Spr. sten. z 111 pos. 6 lutego 1934 r. Łam. 8–9; Ukraińcy. *Sprawy Narodowościowe*. 1934. Nr 1. S. 61–63.

стан українсько-польських взаємин політик поклав на польське суспільство та уряд. Однак польські керівні кола проігнорували цю декларацію українських політиків.

Українські радикали, на відміну від послів від УНДО, залишалися на опозиційних позиціях до уряду. Наприклад, Михайло Матчак у своїх виступах порушував проблему «сокальського кордону» – штучного відокремлення Волині, Холмщини та Полісся від Галичини. Посол звинуватив владу у забороні відкриття на окреслених теренах філій товариств, які легально діють у Галичині. На позбавленні населення Волині, Полісся та Холмщини власних культурно-освітніх установ та національних шкіл також наголошував І. Макух. У сеймовій промові соціаліст-радикал Д. Ладика вказав на зростання неграмотності серед українців, відсутність достатньої кількості українських державних і приватних шкіл⁴⁷⁵.

Продовжуючи політику регіоналізації, спрямовану на формування у лемків, бойків і гуцулів лояльної до Польщі національної свідомості, панівні кола, однак, визнавали необхідність задоволення економічних та освітніх потреб українського народу. З огляду на це 1934 р. у Міністерстві внутрішніх справ було сформульовано меморіал «Українська меншина», спрямований на налагодження взаємин з українською громадою всупереч інтересам УНДО та інших політичних партій. Однією з гострих проблем українського суспільства було визнано масове безробіття української інтелігенції, подолати яке планували шляхом працевлаштування українців у державних і самоврядних установах. Найбільше уваги в меморіалі приділено проблемам шкільництва. Зокрема, було запропоновано відкрити низку українських професійних шкіл, кафедру української літератури у Львівському університеті, не обмежувати доступу українській молоді до вищих навчальних закладів, зорганізувати позашкільну освіту так, щоб вона відповідала загальнодержавним інтересам, внести відповідні поправки до закону про загальне шкільництво, аби питання зміни мови навчання регулювали ухвали гмінних рад, а не плебісцити⁴⁷⁶. Наступним кроком стало скликання міністром освіти Я. Єнджеєвичем спільної польсько-української комісії для опрацювання і оцінки навчальних програм і підручників для українських шкіл⁴⁷⁷. Також було надано дозвіл на відкриття в 1935/1936 н. р. українського рільничого ліцею в Черниці поблизу Жидачева, про що просили українські діячі, зокрема Євген Храпливий, Тит Войнаровський, митрополит Андрей Шептицький, і польський політик Ян Станіслав Лось (Jan Stanisław Łoś)⁴⁷⁸.

Ще одним свідченням прагнення українських парламентарів домовитися з польським урядом став виступ Д. Левицького 5 лютого 1935 р. під час обговорення державного бюджету. Концепція, виголошена українським послом, ґрунтувалася на переконанні, що українські терени в складі Польщі мають отримати територіальну автономію, натомість створення незалежної Української держави належить до інтересів європейських держав, оскільки вона зможе протистояти поширенню більшовицької ідеології та нести західну цивілізацію на схід. Українські політики сподівалися, що Польща спільно з європейськими державами виступить з

⁴⁷⁵ Бегей І. І. Ідейно-теоретична спадщина... С. 383–385.

⁴⁷⁶ AAN. Zesp. 9. Sygn. 1073-dopływy. K. 66, 71–76; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 184.

⁴⁷⁷ AAN. Zesp. 5. Sygn. 50. K. 216.

⁴⁷⁸ Archiwum Państwowe miasta Lublina. Sygnatura robocza. V-1. K. 222–224, 263–264, 383–389, 461; Chojnowski A. Kwestia ukraińskiego szkolnictwa wyższego... S. 165–167.

антирадянською акцією⁴⁷⁹. На необхідності внесення якісних змін в українсько-польські відносини наголошував також Д. Великанович під час дискусії над бюджетом МВіО 8 лютого того ж року. Він зазначив, що політика уряду щодо українців, зокрема в освітній сфері, упродовж останніх десятиліть усправедливило негативне ставлення як українського народу, так і парламентарів до влади, оскільки в Галичині лише 5 % дітей-українців краю мають змогу здобувати освіту в українських школах, а на Волині – 0,02 %⁴⁸⁰. У звіті львівського воєводи цю декларацію, яка викликала значний резонанс в українському суспільстві, було оцінено як підтвердження переходу УНДО на шлях практичного мислення про майбутнє⁴⁸¹. Цього разу польська сторона не проігнорувала звернення українських парламентарів, однак звинуватила їх у нелояльному ставленні до Польщі. Міністр внутрішніх справ Маріан Зиндрам-Кошчялковський (Marian Zyndram-Kościałkowski) 14 лютого 1935 р. на засіданні казначейсько-господарської комісії сенату зазначив, що українські послы, які, вимагаючи від держави певних декларацій та обіцянок, самі, втративши довіру в українському суспільстві, ніколи не декларували лояльності та відданості державі. Водночас він наголосив, що нормалізація відносин вимагає від української громади щирого прагнення зв'язати свою долю з Польщею⁴⁸². У відповідь керівництво партії скликало віче на знак підтримки українцями політики УНДО, а Д. Левицький на шпальтах «Діла» опублікував відкритий лист, зокрема проти звинувачень міністром українських послів у дволикості, зауваживши, що у всіх попередніх розмовах з українськими парламентарями міністр висловлював інше бачення українського питання, яке відрізнялося від поданого ним у декларації від 14 лютого⁴⁸³. Влітку 1935 р. Василь Мудрий і В. Целевич продовжували переговори з польською стороною, мета яких – довести до нормалізації польсько-українські відносини. Серед причин, які спонукали їх до цього, парламентарі називали неможливість українців вести боротьбу на різних фронтах; необхідність порятунку українців від нищення їх радянською Росією (репресії та голодомор в УСРР); збереження національного середовища в Польщі з метою відновлення української державності. Як зазначав дослідник Я. Комарницький, на тактику українських депутатів певною мірою вплинула й політика Німеччини, яка 1934 р. уклала з Польщею договір про ненапад. В українських політиків зародилася надія на створення антирадянського блоку центральноєвропейських держав, до якого вони прагнули приєднатися⁴⁸⁴. Попри позицію польської сторони, яка уникала конкретних зобов'язань, а лише обіцяла припинити різкий антиукраїнський курс,

⁴⁷⁹ Sejm III kadencji. Spr. sten. z 128 pos. 5 lutego 1935 r. Łam. 29–31.

⁴⁸⁰ Sejm III kadencji. Spr. sten. z 131 pos. 8 lutego 1935 r. Łam. 145–146; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85778. K. 880–889.

⁴⁸¹ Szumiło M. *Українська Репрезентація Парламентарна в Sejmie i Senacie RP...* S. 188.

⁴⁸² AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85778. K. 1182–1184.

⁴⁸³ AAN. Zesp. 1185. Sygn. 20. K. 24; Левицький. Прилюдний запит голови У.Н.Д.О. до п. М. Кошчялковського, міністра внутрішніх справ Річипосполитої. *Діло*. 1935. 18 лютого.

⁴⁸⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 525. Арк. 5–7; Centralne Archiwum Wojskowe. Zespół Akt Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych 1926–1939. Referat Informacyjny. Sygn. I.371.10/A.71 K. 234; Комарницький Я. Роль Василя Мудрого в проведенні політики «нормалізації» українсько-польських відносин (1935–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 17. С. 204–205.

у 1935 р. вдалося започаткувати так званий період нормалізації польсько-українських відносин, в основу якого покладено результати тривалих таємних переговорів польських та українських політиків⁴⁸⁵.

Сейм четвертої (1935–1938) і п'ятої (1938–1939) каденцій

За підсумками виборів у вересні 1935 р. до сейму четвертої каденції було обрано 208 депутатів, 153 з яких належали до ББВР, а 55 – до національних меншин⁴⁸⁶. Значна кількість послів від меншин була обрана за списками від влади. Найчисленніший клуб від непольського населення сформували українці, які здобули 19 мандатів (14 послів в УПР (12 від УНДО та по 1 від Української народної обнови та УСДП) та 5 в Українській парламентській репрезентації Волині (від Волинського українського об'єднання), а також 4 й 1 сенатор відповідно)⁴⁸⁷. Завдяки досягненню порозуміння між українськими політиками та польською владою віцемаршалком сейму став В. Мудрий. Натомість польські опозиційні політичні партії бойкотували вибори через ухвалення нової конституції та нового положення про вибори, яке замінило пропорційну систему виборів на мажоритарну, надаючи при цьому виняткові права окружним зборам, що підпорядковувалися місцевій адміністрації. Українські парламентарі сформували Українську парламентську репрезентацію, якою керував В. Мудрий, та Українську парламентську репрезентацію Волині на чолі з Петром Певним⁴⁸⁸. Євреї здобули 4 мандати, а німецька меншина мала своїх представників лише в сенаті⁴⁸⁹.

Діяльність УПР у сеймі четвертої каденції розпочалася за умов так званої нормалізації польсько-українських відносин. Головні завдання українських послів окреслив В. Мудрий під час обговорення бюджету 6 грудня 1935 р.⁴⁹⁰. Саме тоді поряд із вимогою територіальної автономії для всіх українських земель Польщі та іншими економічними й політичними вимогами прозвучали основні освітні вимоги: скасування шкільного закону 1924 р. та утравкізму в шкільництві, розбудова мережі

⁴⁸⁵ Детальніше див.: Витвицький С., Баран С. Українські землі під Польщею. *Енциклопедія українознавства*. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. Т. 1. С. 563; Зашкільняк Л. Генеза і наслідки українсько-польської нормалізації 1935 р. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. nauk.: Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń: Wyd-wo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1997. S. 431–454; Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі: сподівання і реалії. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р.). Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 34–45.

⁴⁸⁶ *Ostateczne wyniki wyborów. Głos Poranny*. 1935. R. 7. Nr 48. 10 września. S. 1.

⁴⁸⁷ ААН. Zesp. 322. Sygn. 2349. К. 249, 267; По виборах. *Діло*. 1935. 25 вересня; Zaporowski Z. *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej*... S. 152.

⁴⁸⁸ Комарницький Я. М. Громадсько-політична діяльність Василя Мудрого (1893–1966 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2008. С. 11–13; Brzoza Cz. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w II Rzeczypospolitej*. S. 156.

⁴⁸⁹ Rudnicki S. *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. S. 366; Fałowski J. *Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej*. S. 325.

⁴⁹⁰ Мудрий В. За нормалізацію польсько-українських відносин. Промова Голови Української Парламентарної Репрезентації посла Василя Мудрого, виголошена на пленарному засіданні сейму дня 6. грудня 1935 р. в дискусії над державним бюджетом прелімінаром на 1936/37 р. Львів: Видавнича спілка «Діло», 1936. 16 с.

українських шкіл з окремою шкільною адміністрацією, забезпечення вчителям-українцям належних умов праці, заснування українського університету, забезпечення прав українській мові в органах державного та самоврядного управління, громадських установах тощо⁴⁹¹. Українські депутати, зокрема В. Целевич, критикували урядовців за надмірне зосередження уваги на господарських проблемах, натомість оминання національних і політичних питань. Українські політики зазначали, що невирішеними залишилися насамперед культурно-освітні вимоги українців⁴⁹². Якщо українські парламентарі всіляко пропагували нормалізаційний курс, зокрема, поширюючи серед української громади висунуті УПР постулати, критикуючи діяльність Організації українських націоналістів (ОУН)⁴⁹³, підтримуючи економічну політику держави, голосуючи за бюджет Міністерства військових справ, то польська сторона не поспішала виконувати вимоги, що зароджувало в українському суспільстві сумніви в успішності політики УНДО та зумовлювало поширення впливів радикальних груп. Підсумовуючи діяльність УПР у період першої бюджетної сесії четвертої каденції, віцемаршалок В. Мудрий наголосив на тому, що в уряді простежується набагато більше розуміння необхідності нормалізації, аніж у сеймі та сенаті, де не видно прагнення польських парламентарів об'єктивно оцінювати потреби українців і в такий спосіб просуватися в напрямку суттєвої нормалізації відносин⁴⁹⁴.

Лише 22 лютого 1936 р. Комітет із національних справ при Голові Ради Міністрів прийняв ухвалу, яка була своєрідною відповіддю на виголошені УПР постулати. В освітній сфері урядовці пішли на такі поступки: створення кафедри української літератури при Львівському університеті, полегшення українцям доступу до вищих навчальних закладів, перегляд змісту навчальних програм для українських шкіл, створення при державних гімназіях у Тернополі та Перемишлі паралельних українських класів, комплектація шкільних бібліотек дитячою українською літературою, право вживання поняття «український» нарівні з «руський» та запровадження двомовних написів у громадських місцях тощо⁴⁹⁵. Хоча українські парламентарі погодилися на ці мінімальні поступки з боку урядовців, однак вони не влаштовували української громадськості, в середовищі якої з'являлося все більше противників курсу нормалізації.

Критику в українських парламентарів та української громадськості загалом викликало відкриття, відповідно до розпорядження кураторії ЛШО від 26 травня 1936 р., українських паралельних класів при Третій польській гімназії у Тернополі замість закритої 1930 р. державної української гімназії. Попри заклики українців, куратор Єжи Гадомський (Jerzy Gadomski) відмовив їм у відновленні самостійної

⁴⁹¹ЦДІАЛ України. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 525. Арк. 2; AAN. Zesp. 9. Sygn. 963. К. 29; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 5778. К. 1050–1057; За нормалізацію польсько-українських відносин: Промова Голови Української Парляментарної Репрезентації посла Василя Мудрого, виголошена в Сеймі дня 6. рудня ц. р в часі генеральної дискусії над бюджетом на рік 1936/37. *Діло*. 1935. 8 грудня.

⁴⁹²AAN. Zesp. 8. Sygn. 8-53/8. К. 68.

⁴⁹³Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 68. Оп. 2. Спр. 387. Арк. 2; AAN. Zesp. 1180. Sygn. 26. К. 147–148; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 202.

⁴⁹⁴Мудрий В. Досвіди і спостереження. *Діло*. 1936. 12 квітня.

⁴⁹⁵Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 204.

української державної гімназії⁴⁹⁶. Оскільки урядовці не йшли на поступки українцям, то на засіданні спеціальної комісії 10 червня 1936 р. В. Мудрий зазначив, що польська влада багато говорить, але мало робить, а українці залишаються в державі громадянами другої категорії. За його словами, українські парламентарі готові були докласти максимум зусиль для налагодження співпраці, навіть пішли на злам політичної ментальності українського суспільства, натомість польська влада не зробила нічого для нормалізації цих відносин⁴⁹⁷. У заяві, прийнятій на засіданні УПР 13–14 липня цього ж року, на якому учасники обговорили політичне становище українців у Польщі та проаналізували ситуацію в краї у зв'язку з ініційованою нормалізаційною політикою, було відзначено, що «нормалізація» не поліпшила ситуації, оскільки низка питань залишилася невирішеною⁴⁹⁸. Схожі закиди польській стороні містилися у зверненні українських послів від 7 жовтня 1936 р. до прем'єр-міністра, в якому акцентовано на невиконанні поляками взятих на себе зобов'язань. Депутати наполягали на створенні при Президії Ради Міністрів Підсекретаріату з українських питань на чолі з українцем, що мало прискорити вирішення української проблеми⁴⁹⁹. Натомість 2 грудня цього ж року на пленарному засіданні сейму В. Мудрий зазначив, що на відміну від української сторони, яка зробила все, що в її силах для нормалізації польсько-українських відносин, польська сторона пішла на «дрібні, неістотні» поступки. Навіть в освітній сфері все залишилося майже без змін, оскільки заснована кафедра української літератури при Львівському університеті не була укомплектована, у вищих навчальних закладах збереглося *numerus clausus* для українських студентів, освітній закон 1924 р. продовжував діяти тощо⁵⁰⁰.

Директор Бюро національної політики Станіслав Папроцький (Stanisław Paprocki) 15 грудня 1936 р. склав звіт про виконання постанов Комітету з національних справ, прийнятих 22 лютого 1936 р. для нормалізації польсько-українських відносин. Серед зробленого польською владою в освітній сфері згадано: створення кафедри історії української літератури на гуманітарному факультеті Львівського університету відповідно до розпорядження міністра освіти від 25 червня 1936 р. (однак добір викладацького складу до грудня 1936 р. ще не був завершений); спробу відкриття паралельних класів з українською мовою навчання в Тернополі, бойкотовану українською громадськістю; спробу перетворення двомовної гімназії в Стрию на дві окремі – українську та польську шляхом відкриття рівнозначного українського класу; зобов'язання МВіО працевлаштувати близько 100 українських учителів; постанову МВС від 27 лютого 1936 р. щодо вживання поняття «український» як синоніма до слова «руський»; розпорядження про двомовні написи

⁴⁹⁶ Баран С. З перехрестя польсько-української боротьби. На маргінесі історії Тернопільської гімназії. *Діло*. 1936. 9 травня; За реактивування гімназії в Тернополі. Маніфестаційне масове віче в Тернополі. *Діло*. 1936. 10 червня; Історія паралельок у Тернополі. *Діло*. 1936. 30 червня.

⁴⁹⁷ AAN. Zesp. 322. Sygn. 2349. K. 171; Необхідні діла. Промова Голови У.П.Р. В. Мудрого, виголошена дня 10 червня 1936 р. на засіданні соймової т. зв. Спеціальної Комісії у справі повноважень для уряду. *Свобода*. 1936. 21 червня. С. 2.

⁴⁹⁸ Дводенне засідання Української Парляментарної Репрезентації. (Комунікат У.П.Р.). *Діло*. 1936. 16 липня.

⁴⁹⁹ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 82. K. 102–109.

⁵⁰⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 525. Арк. 9–11; Sejm IV kadencji. Spr. sten. z 30 pos. 2 grudnia 1936 r. Łam. 43–49.

тощо⁵⁰¹. Незначні поступки польської влади не задовольнили ані українських парламентарів, ані українську громадськість, яка очікувала значно більшого.

Представникам УПР не вдалося реалізувати свої найважливіші постулати в освітній сфері й під час бюджетної сесії 1937 р. Ще 2 грудня 1936 р. Д. Великанович подав законопроект про внесення змін до шкільного закону від 31 липня 1924 р., який передбачав: офіційну заміну поняття «руський», «русинський» поняттям «український»; поширення чинності згаданого закону на деякі повіти Люблінського та Краківського воєводств; скасування утравкізму, запровадження права навчання рідною мовою в окремих школах або паралельних класах для учнів різних національностей; запровадження обов'язкового вивчення мов національних меншин у польських школах на визначених територіях; створення такої кількості освітніх закладів для учителів національних меншин, яка б відповідала чисельності цієї національності; створення окремих середніх і професійних шкіл з рідною мовою навчання меншин та окремих класів з непольською мовою навчання у середніх школах з державною мовою викладання; одержавлення, за згодою батьків, непольських приватних шкіл; повернення української мови навчання у ті школи, де нею навчали до набуття чинності шкільного закону від 31 липня 1924 р.⁵⁰². Водночас у цьому законопроекті не було порушено низки таких важливих для розвитку тогочасної української освіти питань, як проблема шкільних плебісцитів, організація шкільної адміністрації, підготовка навчальних програм і підручників для шкіл з українською мовою викладання тощо. 12 березня 1937 р. проект закону обговорювали на засіданні освітньої комісії сейму, однак переконати польських членів комісії в необхідності його підтримати українським послам не вдалося, законопроект був відхилений⁵⁰³.

Бездіяльність польського уряду щодо реалізації висунутих українськими політиками вимог змусила членів УПР шукати зустрічей із керівництвом держави задля врегулювання польсько-українського питання. Така зустріч делегації УПР у складі В. Мудрого, послів В. Целевича і Д. Великановича, а також сенатора О. Луцького з прем'єром Феліціаном Славоем-Складковським (Felicjan Sławoj-Składkowski) відбулася 27 липня 1937 р. Українські політики вручили прем'єру доповідну записку «Криза нормалізації українсько-польських відносин», в якій було підсумовано дворічну політику нормалізації, вказано причини її неефективності та запропоновано шляхи виходу з кризи. У записці зазначалося, що українські парламентарі вважають нормалізацію польсько-українських відносин історичною необхідністю для обох народів, а її крах, на їхню думку, матиме негативні наслідки як для Польської держави, так і для українського народу. Провину за це покладали на польську сторону, яка, на відміну від української, що виконала всі умови, необхідні для збереження нормалізації відносин, ухилялася від виголошення публічної декларації щодо ставлення уряду до політики нормалізації; не визнавала цілісності українського народу, продовжуючи політику регіоналізації тощо.

⁵⁰¹ AAN. Zesp. 8. Sygn. 8-53/8. K. 248–250; Szumiło M. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP...* S. 207–208.

⁵⁰² AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 85781. K. 458–465; В обороні за наші права. Українські справи в польським парламентах. *Свобода*. 1937. 31 січня. С. 3.

⁵⁰³ За зміну шкільного закону. Про викладову мову в державних школах. *Свобода*. 1937. 28 березня. С. 2; Szumiło M. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP...* S. 213.

Наприкінці меморіалу було наведено 14 найважливіших вимог, від виконання яких, на думку діячів УПР, залежала доля політики нормалізації. Серед цих постулатів були вимоги негайного виконання найважливіших завдань в освітній сфері, надання субсидій українським культурно-освітнім і науковим товариствам тощо⁵⁰⁴. Однак і ці вимоги не були реалізовані частково через те, що після 1935 р. навколо Генерального інспектора Збройних Сил Едварда Ридза-Смігли (Edward Rydz-Śmigły) почали гуртуватися військові, які розробили й активно втілювали в життя новий план вирішення проблеми південно-східних теренів, що полягав у частковій колонізації слов'янських меншин і активній підтримці місцевих польських громад⁵⁰⁵. За таких умов під час обговорення бюджету 2 грудня 1937 р. В. Мудрий виголосив промову, в якій акцентував на тому, що українці від Польської держави очікували врегулювання польсько-українських відносин і гарантування їм рівних прав і можливостей, однак бажаного не отримали. Уряд застосовує щодо українців принцип «*divide et impera*», провадить політику регіоналізації щодо Галичини, Волині тощо. Він розкритикував ставлення влади та польського суспільства до української проблеми, а також наголосив на відсутності в польських урядовців доброї волі щодо врегулювання польсько-українських відносин, вкрай необхідної за умов, коли Європа стоїть перед загрозою війни⁵⁰⁶. На збереженні *numerus clausus* у вищих навчальних закладах до українських студентів акцентував Д. Великанович під час обговорення урядового законопроекту про новелізацію закону від 15 березня 1933 р. про академічні школи⁵⁰⁷.

За умов загострення польсько-українських відносин тон виступів українських парламентарів під час бюджетної сесії 1938 р. став більш критичним. На це частково вплинула резолюція, прийнята V з'їздом УНДО в січні 1938 р., в якій акцентовано на тому, що оскільки польський уряд не виконав взятих на себе зобов'язань, то УПР, не відкидаючи самої ідеї необхідності досягнення порозуміння з польською владою, має дещо «загострити політичну тактику»⁵⁰⁸. З критикою діяльності польської освітньої влади виступали Зиновій Пеленський та В. Целевич⁵⁰⁹, Корнило Троян⁵¹⁰, Д. Великанович, Володимир Кузьмович⁵¹¹, наголошуючи на вадах утраквізму в шкільництві, порушенні законів місцевими адміністраціями під час шкільних плебісцитів, масовому безробітті серед українських педагогів тощо. Попри декларування В. Мудрим на пленарному засіданні сейму 23 лютого цього ж року прихильного ставлення УПР до Польської держави, українські парламентарі, незгідні з політикою деяких міністерств, зокрема МВіО, що не внесло жодних позитивних змін у розвиток українського шкільництва, відмовилися голосувати за

⁵⁰⁴ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 81. K. 44–48, 60–71.

⁵⁰⁵ Paruch W. Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939. S. 420–421.

⁵⁰⁶ Sejm IV kadencji. Spr. sten. z 60 pos. 1 i 2 grudnia 1937 r. Łam. 81–83; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 217.

⁵⁰⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 527. Арк. 2–3.

⁵⁰⁸ Політичний зміст Народнього Зізду. Діло. 1938. 21 січня. Ч. 13; Комарницький Я. Роль Василя Мудрого в проведенні політики «нормалізації» українсько-польських відносин... С. 208.

⁵⁰⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 536. Арк. 1–2.

⁵¹⁰ Там само. Спр. 538. Арк. 1–3.

⁵¹¹ Sejm IV kadencji. Spr. sten. z 72 pos. 18 lutego 1938 r. Łam. 77–78, 80–81.

державний бюджет⁵¹². Таку ж позицію зайняли сенатори від УНДО, однак відмова від голосування не задовольнила противників політики нормалізації у лавах партії, яких ставало чимраз більше⁵¹³.

Відносини між УПР та польською владою погіршилися після ревіндикаційної акції на Волині, Поліссі та Холмщині, в ході якої примушували православне населення до переходу на римо-католицький обряд. Криза політики нормалізації, спровокована діяльністю польських урядовців, загострювалася.

За підсумками виборів до сейму п'ятої каденції, проведених у вересні 1938 р., було обрано 182 поляки (164 репрезентували ОЗН, 18 – безпартійні), 19 українців (14 послів в УПР (12 членів від УНДО та по одному від Української народної обнови та УСДП) і 5 в Українській парламентській репрезентації Волині, а також 4 й 1 сенатор відповідно)⁵¹⁴, 5 євреїв, по 1 білорусу та росіянину. Двох німецьких і двох єврейських сенаторів призначив президент⁵¹⁵.

Сейм п'ятої каденції працював за умов постійної загрози війни, що позначилося на діяльності парламентарів. Уже під час бюджетних дебатів 3 грудня 1938 р. у своїй промові В. Мудрий гостро розкритикував національну політику влади та офіційно визнав крах нормалізаційного курсу, поклавши всю провину за це на польську сторону. Розв'язання української проблеми він убачав у наданні територіальної автономії всім етнографічним українським землям⁵¹⁶. Цього ж року 9 грудня українські парламентарі внесли на розгляд сейму «Проект конституційного закону Галицько-Волинської землі», який передбачав надання територіальної автономії західноукраїнським землям (без західних повітів Львівського воєводства), створення автономного уряду та сейму, територіальних збройних сил, забезпечення рівноправності польської й української мов у державних установах. Дослідник Я. Комарницький зазначав: хоча законопроект не був прийнятий, він підняв авторитет УПР, підірваний нормалізацією⁵¹⁷. Керівники УНДО виступили з низкою публічних заяв, у яких наголошували на відмові від дотеперішньої політики співпраці з польськими урядовцями. У своїй промові на бюджетній комісії сейму 12 січня 1939 р. В. Целевич характеризував політику нормалізації як таку, що «зазнала краху»⁵¹⁸.

Діяльність членів УПР у сеймі п'ятої каденції значно ускладнилася через зміни в регламенті засідань. Наприклад, для внесення будь-якого подання або законопроекту треба було зібрати 15 підписів, а до УПР входило 14 членів. Заручившись підтримкою

⁵¹² Sejm IV kadencji. Spr. sten. z 75 pos. 23 lutego 1938 r. Łam. 63; УПР не буде голосувати за бюджетом. Заява Голови У. П. Р. посла Василя Мудрого в справі голосування над цілістю бюджету в дні 23 лютого. *Свобода*. 1938. 6 березня. С. 1.

⁵¹³ Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 220.

⁵¹⁴ Пуйда Р. Б. Діяльність українського націонал-демократичного об'єднання в Польському парламенті (1938–1939 рр.). *Історико-політичні студії*. 2013. № 1. С. 34; Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej... S. 152.

⁵¹⁵ Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 399.

⁵¹⁶ Деклярація Голови Української Парляментарної Репрезентації Василя Мудрого, зложена дня 3-го грудня 1938 р. на пленарному засіданні сойму. *Новий час*. 1938. 6 грудня. С. 2–3.

⁵¹⁷ Українці. *Sprawy Narodowościowe*. 1939. Nr 1–2. S. 104; Комарницький Я. Роль Василя Мудрого в проведенні політики «нормалізації» українсько-польських відносин... С. 209.

⁵¹⁸ Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодня Другої світової війни (3 історії Контактного Комітету. 1937–1939 роки). *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції*. Львів, 1994. Т. 228. С. 233.

посла від Української парламентської репрезентації Волині Степана Скрипника, В. Мудрий вніс подання щодо територіальної автономії українських земель у складі Польщі. Зауважмо, що проєкт автономії опрацьовувала спеціальна комісія під керівництвом сенатора від УНДО Володимира Децикевича. Однак подання не взяли до розгляду, оскільки, як зазначив маршалок сейму Вацлав Маковський (Wacław Makowski), воно містило пропозиції, які потребували внесення змін до чинної Конституції, що могло бути здійснене лише з ініціативи президента, уряду чи на вимогу чверті послів сейму. Тобто під законопроєктом мали стояти підписи щонайменше 52 депутатів. Проте ця ідея не знайшла підтримки серед парламентарів⁵¹⁹.

За умов погіршення польсько-українських відносин, частково спричиненого терористичною діяльністю ОУН, так званою другою пацифікацією, проведеною під час виборчої кампанії, та подіями на Закарпатті, на пленарному засіданні сейму 13 лютого 1939 р. Степан Витвицький наголосив на негативному ставленні польської влади до українців, її спробах колонізувати місцеве населення та збільшити відсоток польської меншини в краї⁵²⁰. На пленарному засіданні сейму 24 лютого 1939 р. В. Мудрий заявив, що УПР не голосуватиме за державний бюджет, оскільки в ньому не враховані інтереси українського народу. Це було яскравим свідченням відмови українських діячів від політики нормалізації й переходу в опозицію до влади. Рішення про це раніше ухвалило керівництво УНДО, сподіваючись у такий спосіб досягти порозуміння з іншими українськими партіями⁵²¹. Інтерпеляції, внесені українськими послами, здебільшого стосувалися недотримання прав української мови, гарантованих Конституцією 1935 р. і міжнародними договорами, порушення службових прав українських учителів, скрутного становища українського населення, переслідування його з боку поліції, конфіскацій накладів українських часописів тощо⁵²².

Атмосфера, що панувала в сеймі та сенаті п'ятої каденції, не сприяла конструктивній роботі членів УПР. Майже всі їхні виступи польські послы переривали гучними вигуками. Лише промова В. Мудрого на останньому засіданні сейму, 2 вересня 1939 р., в якій він засвідчив, що у важкі для Польської держави часи український народ виконає свій громадянський обов'язок перед державою, а УПР як політична еманация УНДО разом з Українською народною об'єднанням та з українським суспільством понесуть всі витрати на спільну оборону держави, викликала бурхливі оплески польських депутатів⁵²³.

⁵¹⁹ AAN. Zesp. 1185. Sygn. 28. K. 338; Карпатська Україна й автономія для українців у Польщі. *Діло*. 1938. 10 грудня; Маршалок Сейму не прийняв українського внеску. *Діло*. 1938. 24 грудня; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 232.

⁵²⁰ Промова пос. д-ра Витвицького виголошена 13. лютого на пленарному засіданні сейму при дебаті над бюджетовим прелімінарем на рік 1939–40. *Діло*. 1939. 18 лютого; Швед О. Організаційно-політична діяльність Степана Витвицького в УНДО: парламентський вимір (1935–1939 рр.). *Парламентаризм в Центрально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції*: зб. наук. праць. Київ: Ліра-К, 2015. С. 107–110.

⁵²¹ Українська Парляментарна Репрезентація голосувала проти бюджету. *Діло*. 1939. 26 лютого; Комарницький Я. Роль Василя Мудрого в проведенні політики «нормалізації» українсько-польських відносин... С. 209.

⁵²² ЦДІАЛ України. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 116. Арк. 10, 43, 48, 130–131.

⁵²³ Комарницький Я. М. Громадсько-політична діяльність Василя Мудрого (1893–1966 рр.): автореф. ... С. 13; Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP... S. 239.

Отже, у сеймі міжвоєнної Польщі поряд з економічними та національними проблемами важливе місце відводилося вирішенню освітніх питань. Посли використовували всі доступні правові інструменти для діяльності у сеймі: промови, внесення законопроектів, подань та інтерпеляцій. Українські парламентарі, подібно до єврейських та німецьких депутатів, використовували парламентську трибуну для захисту прав та інтересів своїх виборців, зокрема, відстоювали право меншин на навчання рідною мовою та розбудову мережі непольськомовних навчальних закладів, вимагали поліпшення матеріального становища вчителів, припинення утраквізації шкіл, прийняття узгодженого з меншинами освітнього законодавства тощо. Однакові вимоги, а також обмеження, встановлені у регламенті засідань сейму, зумовили спільну діяльність парламентарів від непольського населення, що виявилася як в організації БНМ, так і в постійній парламентській співпраці (внесення подань, голосування). Ситуативним парламентським союзником українських послів були члени польських лівих сил, які частково підтримували їхні вимоги, зокрема надання меншинам територіальної автономії, гарантування широких громадянських свобод, забезпечення рівних можливостей в освітній сфері шляхом створення мережі безкоштовних навчальних закладів усіх рівнів з мовами викладання меншин. Натомість польські депутати від правих політичних сил та партій центру в сеймі переважно докладали зусиль до формування законодавчої бази для розбудови польськомовного шкільництва, що мало стати інструментом культурно-політичної й національної асиміляції непольського населення, відкидали усі законопроекти та подання, спрямовані на покращення становища шкільництва непольського населення. Як наслідок, більшість внесених українськими парламентарями подань та законопроектів, попри підтримку їх польською лівицею в сеймі та депутатами від меншин, так і не були прийняті.

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ТА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКОВ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ

У Другій Речіпосполитій міжконфесійна проблема співіснування тісно перепліталась із національною, а та, своєю чергою, була чи не найважливішою для існування поліетнічної держави та її веденням внутрішньої і зовнішньої політики. Інкорпорована 1923 р. Східна Галичина стала об'єктом протистояння двох націй – української та польської, євреї ж переважно займали позицію нейтралітету в цій боротьбі⁵²⁴. Впровадження денаціоналізації, а насправді полонізації щодо непольських народів, зокрема українців, передбачало лояльність до церковних структур або співпрацю з ними. У трактаті «Про охорону прав національних меншин» (1919) уряд взяв на себе низку зобов'язань перед міжнародною спільнотою, серед інших – захист релігійних прав своїх громадян. Декларуючи цілковиту рівність усіх громадян Польщі перед законом, трактат гарантував свободу віросповідання

⁵²⁴ Міжвоєнне село Західної України: соціум, господарство, духовність / Р. Гусак, Н. Коростіль, О. Малярчук. Івано-Франківськ, 2014. С. 64.